

‘...Om de orde te handhaven’

Het Wapen der Koninklijke Marechaussee in Brabant
gedurende de Belgische Opstand 1830-1839

B.J.C.F. van der Schoot

‘...Om de orde te handhaven’

Het Wapen der Koninklijke Marechaussee in Brabant gedurende de Belgische Opstand 1830-1839

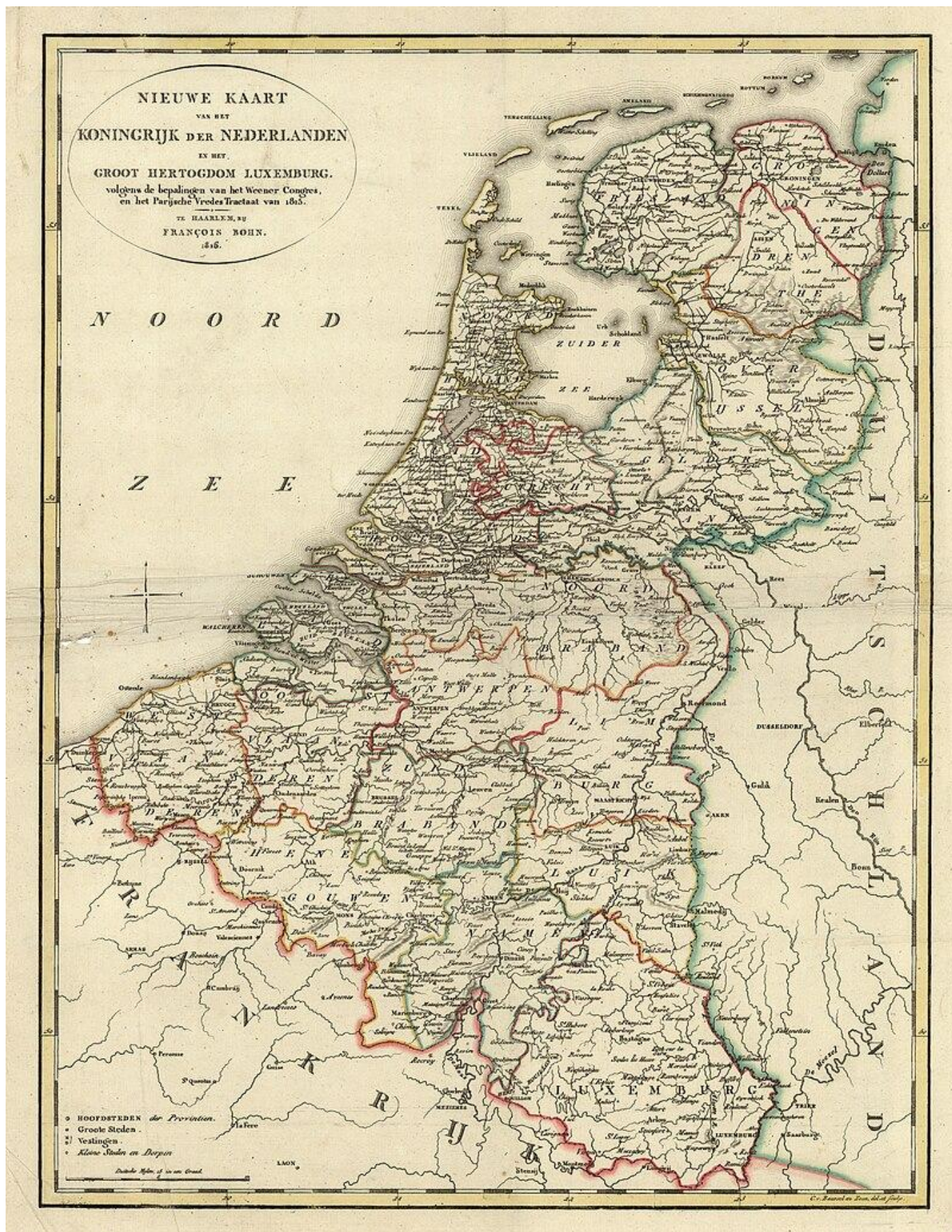
Naam:	B.J.C.F. van der Schoot
Studentnummer:	s1091826
Cursus:	Bachelorwerkstuk geschiedenis (LET-GESB3100)
Opleiding:	Geschiedenis (BA)
Begeleider:	S.M. Sint Nicolaas (MA)
Aantal woorden:	9.906
Inleverdatum voltooiing:	14 juni 2025

Inhoudsopgave

Kaarten.....	2
Hoofdstuk I. Inleiding: Zonder vrees en zonder blaam	5
In de maalstroom der geschiedenis.....	6
Bronnen en methoden.....	9
Hoofdstuk II. Een Franse erfenis: De vestiging van de Nederlandse gendarmerie.....	12
Achttiende-eeuwse professionaliteit.....	13
Gendarmerie Nationale/Impériale	14
Het Wapen der Koninklijke Marechaussee.....	17
Deelconclusie I.....	19
Hoofdstuk III. (Naar) de Belgische Opstand: Sociale onrust en alledaagse ordehandhaving.....	21
Sociaaleconomische crisis	22
Het monsterverbond	24
Beteugeling van hoon en laster.....	25
Een avondje opera in Brussel	27
Deelconclusie II.....	28
Hoofdstuk IV. Een provinciaal legerkamp: De Koninklijke Marechaussee in Noord-Brabant... 30	30
Gaat zo voort de toekomst tegen	31
Groter in aantallen, groter in taken.....	31
Terug naar haar origine.....	33
Informatie als politiekompas	35
Deelconclusie III	37
Hoofdstuk V. Conclusie: Als het erop aan komt	38
Bijlagen.....	42
Bijlage A.....	42
Bibliografie.....	45
Primaire bronnen: archiefmateriaal	45
Primaire bronnen: kranten (Delpher).....	46
Secundaire literatuur.....	47
Afbeeldingen	49

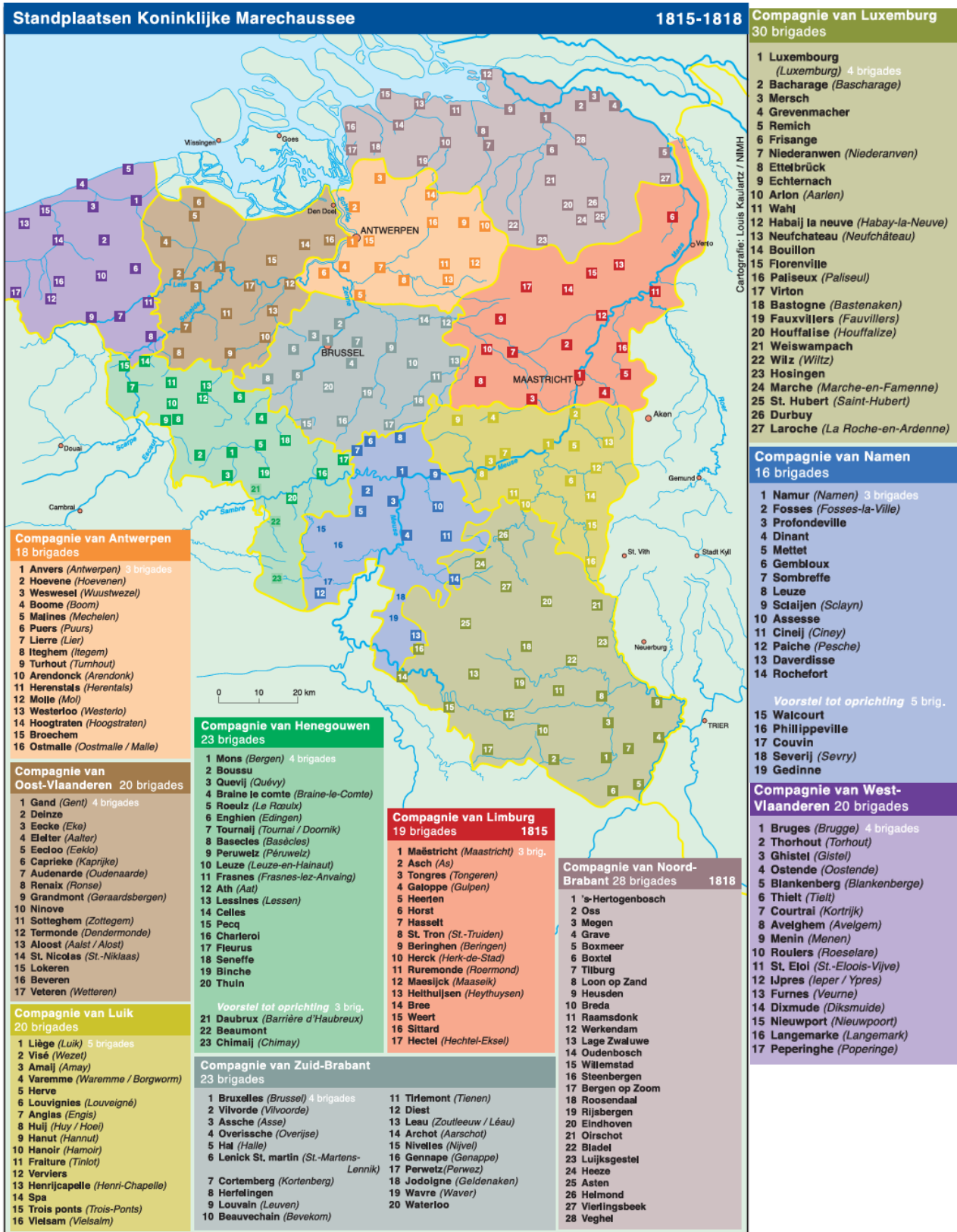

‘Zonder vrees en zonder blaam’

Figuur 2 – Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden en het Groothertogdom Luxemburg, 1815.

Afkomst: C. van Baarsel en zoon, *Nieuwe kaart van het Koninkrijk der Nederlanden en het Groot Hertogdom Luxemburg. Volgens de bepalingen van het Weener Congres, en het Parijsche Vredes Tractaat van 1815*, 1816, gravure, ingekleurd, 485mm x 580mm. Uit 'Collectie mr. S. T. Kooi', Groninger archieven, objectnummer: NL-GnGRA_817_1930.

Figuur 3 – De standplaatsen van de tien compagnieën en brigades van het Wapen der Koninklijke Marechaussee, georganiseerd in Zuid-Nederland.

Zoals gepubliceerd in: H. Roozenbeek, J. van Woensel, F. Bethlehem, *Een krachtig instrument. De Koninklijke Marechaussee 1814-2014* (Amsterdam 2014).

Hoofdstuk I

Inleiding:

Zonder vrees en zonder blaam

Afbeelding: J. Regenbogen, *1e Luitenant Koninklijke Marechaussee*, 1850, schildering, papier. Uit: Uniformvoorstelling, Nationaal Militair Museum, objectnummer: 00116143.

Marechaussee

‘L’homme plus digne de respect est la gendarme, parce qu’il est la sentinelle de la loi.’

Soldat.¹

Op 30 maart 1814 werd prins Willem Frederik van Oranje-Nassau ingehuldigd als soeverein vorst van de Noordelijke Nederlanden, en drie maanden later kwamen daar ook de Zuidelijke – de oude Oostenrijkse – Nederlanden bij.² Als nieuw aangestelde gouverneur-generaal van het gebied, was hij vrij om ook hier het bestuur te regelen. Een van de eerste zaken die hij aanpakte was het aanstellen van een nieuwe commandant van een half jaar daar eerder opgerichte ‘korps marechaussee’. Guillaume baron de Roisin leek de aangewezen persoon voor de post: een man met veel militaire ervaring, afkomstig uit een adellijke familie en wonende in Henegouwen. Bijzonder: een ‘Belg’ mocht een ‘Nederlands’ korps aansturen.³

In de maalstroom der geschiedenis

Vanaf 21 september 1815 gingen Noord en Zuid als het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden samen verder, maar de (Oostenrijkse) gecentraliseerde bestuursstructuur bleef in het Zuiden wel bestaan.⁴ Handig, want wegens de toenemende onveiligheid in Zuid-Nederland maakte Minister van Justitie Cornelis van Maanen van datzelfde systeem goed gebruik om de orde en de rust te bewaren; een taak waartoe De Roisin ook zijn marechaussees aanpaste. Maar na de Belgische Opstand van 1830 scheidde België zich af van het koninkrijk. De Nederlandse Marechaussee werd ineens een anomalie: opgekweekt tot modern politiekorps in België, maar alleen nog maar waak- en werkzaam in Noord-Brabant.⁵

Hoewel de Marechaussee zowel tijdens de crisisperiode van 1830-1839 als erna een belangrijke rol speelde als vertegenwoordiger van het centrale gezag, bleef onderzoek naar het korps – en naar gendarmeriekorpsen in het algemeen – lange tijd uit.⁶ Pas in de jaren ’60

Afbeelding voorblad: Anoniem, *Marechaussee met Belgische gevangene, 1830-1831, 1831-1832*, prent, papier, 360mm x 260mm. Uit: ‘Frederik Muller, *De Nederlandsche geschiedenis in platen: beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historische kaarten*, 4 delen, F. Muller, Amsterdam 1863-1882, dl. III (jaren 1795 tot 1879), p. 170, nr. 6480/39’, Rijksmuseum, objectnummer: FMH 6480-39.

¹ J. Ambert, *Soldat* (1854) 268.

² J. Koch, *Koning Willem I, 1772-1843* (Amsterdam 2013) 257; J. Welten, *Dansen rond de troon van Willem I: de hoven in Den Haag en Brussel 1813-1830* (Gorredijk 2023) 12; J. Smeets en G. Meershoek, *Nederlandse gendarmes: twee eeuwen Koninklijke Marechaussee in portretten en sleutelmomenten* (Amsterdam 2018) 13.

³ Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 13-15; F. Maqua, ‘Guillaume de Roisin: een Belg organiseert en commandeert de Koninklijke Marechaussee’, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Belgische Rijkswacht* 34 (1968) 20-30, aldaar 22.

⁴ Welten, *Dansen rond de troon*, 12-15; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 16.

⁵ Koch, *Willem I*, 481; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 16.

⁶ H. Roozenbeek, J. van Woensel en F. Bethlehem, *Een krachtig instrument: de Koninklijke Marechaussee 1814-2014* (Amsterdam 2014) 22; C. Emsley, *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe* (Oxford 1999) 1.

begonnen sociale historici, binnen de ‘history from below’-benadering rechtszaken te onderzoeken, om zodanig nieuwe inzichten te krijgen over het dagelijks leven van de gewone mens. Hierdoor werden ook de mensen die deze rechtszaken mogelijk maakten, zoals ordehandhavers, interessant.⁷ In de jaren '70 ontstond er zo langzaam een onderzoeksveld rondom de politie, en in 1999 pleitte ook historicus en criminoloog Clive Emsley in zijn sleutelpublicatie *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe* voor nader onderzoek naar de militaire tegenhanger van de politie: de gendarmerie.⁸

Dat de civiele politie al eerder een plaats in de historiografie kreeg in tegenstelling tot de gendarmerie, lag hem volgens criminoloog Charles Reith veelal in de negatieve connotaties rondom de gendarmeriekorpsen – politiekorpsen met militaire status. De politie werd namelijk gezien als een orgaan die zijn autoriteit ontleende aan ‘het volk’. Een gendarmerie daarentegen, werd simpelweg beschouwd als een orgaan van ‘de staat’, die despotisch – misschien zelfs totalitair – zou zijn van karakter. Ze zou dus niks anders zijn dan een instrument van repressie van heersers op hen die ze regeerden; een constante herinnering aan dat iemand anders het gezag had.⁹

Door deze perceptie bleef schrijven over de gendarmerie beperkt tot leden – of ex-leden – van de korpsen zelf. Een goed voorbeeld daarvan voor de Koninklijke Marechaussee is het werk van oud-commandant Wouter van den Hoek, die in 1963 (heruitgave in 1975) schreef over de geschiedenis en ontwikkeling van het korps, welke nog steeds een sleutelbron vormt voor de geschiedenis van de Nederlandse gendarmerie.¹⁰ Hoewel zijn werk duidelijk de grote lijnen van de historie weergeeft, is het maar weinig kritisch en analytisch. Dat is niet verwonderlijk: het schetsen van de ontwikkeling van de Marechaussee was er ter viering van haar successen, niet het benoemen van de mislukkingen.¹¹ Deze tendens bleef voortbestaan tot aan de eenentwintigste eeuw, waarbij publicaties als *Een krachtig instrument: de Koninklijke Marechaussee 1814-2014* en *Nederlandse gendarmes: twee eeuwen Koninklijke Marechaussee in portretten en sleutelmomenten*, werden gepubliceerd ter gelegenheid van het 200-jarige bestaan van de Koninklijke Marechaussee.¹²

⁷ R. Storch, ‘The plague of blue locusts: police reform and popular resistance in Northern England, 1840–1857’, *International review of social history* 20:1 (1975) 61-90; R. Storch, ‘The policeman as domestic missionary: urban discipline and popular culture in Northern England, 1850–1880’, *Journal of social history* 9:4 (1976) 481-509; Emsley, *Gendarmes and the state*, 1.

⁸ Emsley, *Gendarmes and the state*, 1-9.

⁹ C. Reith, *The blind eye of history* (London 1952) 20, 244.

¹⁰ W. van den hoek, *De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee* (Apeldoorn 1963); Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 8.

¹¹ Emsley, *Gendarmes and the state*, 4.

¹² Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*; Smeets, *Nederlandse gendarmes*.

Dit gebrek aan kritische analyse – wat Emsley al in 1999 aankaartte – had dan ook gevolgen voor de historiografische benadering van de politiekorpsen in negentiende-eeuws Europa. In de academische wereld werd zo hun ontwikkeling louter gezien als een simpele reactie op angst voor wanorde en toenemende criminaliteit. Emsley stelde dat deze ontwikkeling complexer lag dan dat. Waar de opkomst van misdaad in de negentiende eeuw ongetwijfeld een rol had gespeeld, was daarnaast het ontwikkelen van politiestructuren ook het resultaat van een constant debat tussen voor- en tegenstanders van de hervormingen, evenals tussen lokale en centrale overheden en bovenal de financiering. Dit was zowel bij de civiele politie als bij gendarmeriekorpsen op te merken.¹³

In 2016 trad historicus Michael Broers in de voetsporen van Emsley wat betreft de complexe ontwikkeling van de gendarmerie. Waar Emsley veelal nog richtte op *top-down*-factoren wat betreft de ontwikkeling van de gendarmerie, legde Broers meer de nadruk op de plaats van het korps binnen de samenleving – een *bottom-up*-benadering.¹⁴ De komst van de gendarmerie had namelijk een aantal fundamentele veranderingen teweeg gebracht voor de samenleving, maar andersom moest het korps zich ook integreren in diezelfde maatschappij waarop zij toezicht hield.¹⁵ Broers sloot hiermee aan bij socioloog Renée Zauberman, die precies hetzelfde punt maakte in zijn sociologische analyse van de gendarmerie in 2001, en daarmee opnieuw de verbinding legde met de sociale historici van de jaren '60 en hun benadering van de *history from below*.¹⁶

Het idee dat de samenleving dus ook invloed uitoefende op de ontwikkeling van de gendarmerie vond voorzichtig weerklank. Historici Vincent Denis, Vincent Milliot en Chiara Lucrezio Monticelli gingen nog een stap verder door de al complexe relatie tussen politie en samenleving te plaatsen binnen het kader van crisissituaties, om zo politieke ontwikkeling te achterhalen als een reactie op maatschappelijke crises. Hoewel hun onderzoek vooral gericht was op steden in crisissituaties en diens plaatselijke politiekorpsen, kon een crisis zich uiteraard ook verspreiden over een grotere streek (platteland), en een aanzienlijke impact hebben op de politiediensten in de regio.¹⁷ De Roisin kon de Marechaussee dan wel sterk verbeterd hebben sinds 1815 voor zijn pensioen in 1828, maar als politiekorps dat over steden én platteland dienst

¹³ Emsley, *Gendarmes and the state*, 1-2.

¹⁴ M. Broers, 'The Napoleonic gendarmerie: the state on the periphery made real', *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 20:1 (2016) 1-15, aldaar 1-2.

¹⁵ R. Zauberman, 'The French gendarmerie: crossing sociological and historical perspectives', *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 5:2 (2001) 149-156, aldaar 149.

¹⁶ Broers, 'The Napoleonic gendarmerie', 1-2; Zauberman, 'The French gendarmerie', 149; Emsley, *Gendarmes and the state*, 1-5.

¹⁷ V. Denis, V. Milliot en C. Monticelli, 'Introduction: urban crises, policing crises: mirror images? (c. 1700–1900): cities in flux and changes to policing', *Urban history* 43:2 (2016) 200-214, aldaar 200-201.

deed, zou ook de Marechaussee veranderen naar aanleiding van een crisissituatie – in dit geval de Belgische Opstand – waarbij zij als ordehandhaver nauw betrokken was.¹⁸

In de historiografie is de Belgische Opstand uiteraard geen onbekende gebeurtenis. Historica Els Witte stelde echter dat de meerderheid van studies over het onderwerp sterk nationalistisch en legitimerend gekleurd was. Recentere studies hebben toch meer afstand genomen van deze patriottische invalshoek.¹⁹ Stefaan Marteel stelde dan ook in 2018 dat de splitsing van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden niet primair voortkwam uit een groeiend regionaal nationalisme in zowel het Noorden als het Zuiden, maar dat dat eerder een *gevolg* was van de revolutie.²⁰ Toch werd er in de historiografie in Nederland en België nog wel op een andere manier gekeken naar de Opstand, op één specifiek punt na: de Opstand werd erkend als in haar kern zijnde een ‘crisis’, die uiteindelijk uitmondde in een grootschalige revolutie.²¹

Vanuit de roep tot kritische analyse van de gendarmerie, en de theorie dat de ontwikkeling van politiekorpsen niet alleen van bovenaf, maar ook onder sterke invloed van de samenleving tot verandering kwam, biedt het beschouwen van de Belgische Opstand als crisissituatie een nieuwe interessante invalshoek. In plaats van de Opstand te zien als een revolutie die uiteindelijk leidde tot nationalistische gevoelens en het nieuwe Koninkrijk België, kan zij ook bekeken worden als een crisissituatie die leidde tot de ontwikkeling van het politieapparaat; in Zuid-Nederland de Koninklijke Marechaussee.²² Met de geografische afbakening van de Brabantse provincies (de provincies Noord-Brabant, Antwerpen en Zuid-Brabant) en het tijds kader van 1830-1839, wil dit onderzoek dan ook de volgende hoofdvraag beantwoorden: waardoor beïnvloedde de Belgische Opstand de ontwikkeling van de Koninklijke Marechaussee in de Brabantse provincies in de periode 1830-1839?

Bronnen en methoden

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden, wordt er naast het gebruik van secundaire literatuur – aangaande de Koninklijke Marechaussee, de Belgische Opstand en de verhouding samenleving en politie – ook gebruik gemaakt van primaire bronnen, afkomstig uit een drietal archieven. In het Nationaal Archief (NA) te 's-Gravenhage, de onlinedatabase van Delpher en

¹⁸ Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 22-24; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 15.

¹⁹ E. Witte, *De constructie van België 1828-1847* (Leuven 2006) 7; S. Marteel, *Palgrave studies in political history- The intellectual origins of the Belgian Revolution: political thought and disunity in the kingdom of the Netherlands, 1815-1830* (Londen 2018) 1-2.

²⁰ Marteel, *The intellectual origins*, 3.

²¹ *Ibidem*, 1-3.

²² Witte, *De constructie van België*, 16-19; Denis e.a., ‘Introduction: urban crises, policing crises’, 200-201.

het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) te 's-Hertogenbosch, zijn er stukken gevonden die nuttig zijn geacht voor het schetsen van het reilen en zeilen van de Marechaussee, en haar ontwikkeling als gevolg van de Opstand.

De bronnen afkomstig uit het NA en BHIC bestaan uit diverse vormen van officiële stukken, opgesteld door overheidsinstanties. Belangrijke archieven in het NA zijn die van het Ministerie van Oorlog, Ministerie van Justitie, Kabinet des konings en de Inspectie der Koninklijke Marechaussee. In het BHIC zijn met name de archieven van het gemeentebestuur Boxtel, bevelhebbers en commandanten van vestingen en rechtbanken van belang. De gekozen documenten uit deze archieven zijn brieven, correspondentie, dag- en veiligheidsrapporten van commandanten van de Marechaussee, rechtbankstukken, en (koninklijke) besluiten met betrekking tot het korps. De documenten uit de database van Delpher zijn van een geheel andere aard: het betreft krantenartikelen die informatie geven over het optreden van het Wapen der Koninklijke Marechaussee tijdens het uitbreken van de Opstand in Brussel in 1830.

De verschillende gebruikte documenten zijn uiteraard ook getoetst op de bronkritiek.²³ Van de stukken afkomstig uit het NA en het BHIC kan met zekerheid worden gesteld dat deze opgesteld zijn door Willem Frederik – vanaf 1815 als koning Willem I – en/of zijn gezagdragers, zoals militaire officieren en overheidsambtenaren. Hiermee zijn deze documenten ook institutioneel – en dus *top-down* – van aard. Dit eenzijdige beeld wordt aangevuld met kranten uit de onlinedatabase van Delpher – *bottom-up*-documenten – om zo de interactie tussen de ‘top’ en ‘bottom’ te kunnen onderzoeken. Daar de kranten vooral Noord-Nederlandse kranten zijn geweest, zijn de kranten wellicht politiek gekleurd, wat een kritische analyse vereist over de beschreven gebeurtenissen in Zuid-Nederland.

Van zowel de stukken uit de archieven van het NA en het BHIC als de kranten van Delpher was het doel eensluidend: het verwittigen van de lezer. Wie die ‘lezer’ was, verschilde echter per bron; van officiële staatsdocumenten, of brieven van een commandant van de Koninklijke Marechaussee, zal de lezer niet doorgaans een ‘gewone burger’ geweest zijn, maar een andere officier van het korps of overheidsdienaar. In tegenstelling tot de officiële documenten richtten de krantenartikelen zich daarentegen wel op de gewone Nederlandse burger, al kan niet worden uitgesloten dat ook officieren of ambtenaren de kranten lezen. Dit betekent dat er in dit onderzoek bronnen zowel vanuit een *top-down*- als een *bottom-up*-benadering gelezen zullen worden. Door het *bottom-up* lezen van meerdere kranten kan precies het verloop van de Belgische Opstand worden begrepen en hoe de situatie zich uitpakte,

²³ De bronkritiek wordt toegepast naar voorbeeld van Violet Soen. V. Soen, *Geschiedenis is een werkwoord* (Leuven 2016) 95-121.

waaronder ook het optreden van de marechaussees. Daar de kranten als doel hadden het verwittigen van burgers over wat er gebeurde in het land, zijn deze hier perfect voor. De officiële staatsdocumenten zijn uiteraard *top-down* opgesteld, maar door deze te plaatsen in de voornoemde tijdsperiode en geografische afbakening van de Opstand, kan ook begrepen worden hoe er *top-down* gereageerd werd op de gebeurtenissen van ‘onderop’.

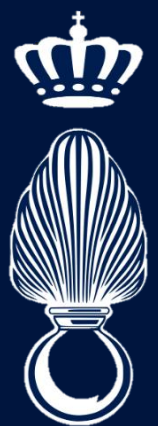
Vanuit de eerdergenoemde roep tot kritische analyse, en de theorie dat politiekorpsen ook van onderop beïnvloed worden, zal het archiefmateriaal dan ook met die blik bestudeerd worden om zo een scherp beeld te krijgen van de ontwikkeling in het takenpakket van de Koninklijke Marechaussee als gevolg van de Belgische Opstand. Door de taken en documentatie van het korps uit de periode 1814-1830 te vergelijken met die van 1830-1839 wordt een duidelijk zichtbare kentering verwacht in het takenpakket van de Marechaussee, en ook waardoor dit precies gebeurde, zoals in de onderzoeksvraag ter vraag gesteld wordt.

Voordat de hoofdvraag beantwoord wordt en conclusies getrokken kunnen worden, dient eerst aandacht besteed te worden aan een aantal aspecten. Als eerste is de (historische) context van dit gendarmeriekorps van belang, want hoe en waarom werd de Koninklijke Marechaussee eigenlijk precies opgericht? Wie bepaalden dat precies? En wat waren dan de aangewezen taken? Zal het eerste deel van het onderzoek veelal focussen op een *top-down*-benadering, zal in het tweede deel meer *bottom-up* gekeken worden. Het korps mocht namelijk de dienst verrichten in een land waar sociale onrust heerste, wat ongetwijfeld een indruk op haar achterliet; al zou ze die later pas écht realiseren. Maar hoe zag die alledaagse ordehandhaving eruit tijdens die toenemende onrust? Waarom mondde die onrust uiteindelijk uit in een opstand? Wat deed de Marechaussee tijdens het uitbreken van die opstand, en was zij ertegen opgewassen en voorbereid? Hoe zien we die inzet van de Marechaussee terug in officiële rapporten en krantenartikelen? In het derde en laatste deel van het onderzoek zal gekeken worden naar hoe er dan weer *top-down* gereageerd werd op de grootschalige invloed van onderop – een crisissituatie in de vorm van de Belgische Opstand. Want hoe leidde de Belgische Opstand tot veranderingen binnen de Koninklijke Marechaussee? Leidden deze tot verbeteringen? Het beantwoorden van deze deelvragen zal uiteindelijk een antwoord geven op de eerder gemelde hoofdvraag: waardoor beïnvloedde de Belgische Opstand de ontwikkeling van de Koninklijke Marechaussee in de Brabantse provincies in de periode 1830-1839?

Hoofdstuk II

**Een Franse erfenis:
De vestiging van de
Nederlandse gendarmerie**

Afbeelding: H. Volz, en J. Nilson, *Königlich Holländische schwere cavallerie*, 1840-1860, aquatint, ingekleurd, papier. Uit: Uniformvoorstelling, Nationaal Militair Museum, objectnummer: 00117261.

‘L’homme le plus fort est le gendarme, car dans le danger tous l’appellent à leur secours.’

Soldat.²⁴

Hoewel Charles Reith en de negentiende-eeuwse politiehervormers de geboorte van de moderne politie vastpinden in 1829, was deze al 25 jaar eerder in Frankrijk te vinden in de Gendarmerie.²⁵ Het hier contextualiseren van de primaire bronnen over de Koninklijke Marechaussee aan de bestaande literatuur over de Franse Gendarmerie – die een blauwdruk vormde voor de Nederlandse gendarmerie – laat zien dat de ontwikkelingen rondom politiezorg veelal een *top-down*-aangelegenheid waren geweest. Deze ontwikkelingen waren vaak omstreden, en verliepen vaak schoksgewijs; tóch zou het gendarmeriemodel vaste grond vinden in Frankrijk, en later ook daarbuiten.²⁶

Achttiende-eeuwse professionaliteit

In Frankrijk moest het politiewezen ontwikkelen in de achttiende eeuw.²⁷ Beïnvloed door het verlichtingsdenken werden kritische vragen gesteld bij de huidige politiezorg. Toenemende verstedelijking, maar vooral de verandering van politieke macht en groeiend gewelddadig (later zelfs revolutionair) verzet tegen de regering, maakten dat de staat de grip op haar autoriteit wilde gaan versterken. Politie – in contemporaine zin het verzekeren van het welzijn van de bevolking – werd daartoe een middel. In de oude sociale structuur zorgde de lokale gemeenschap zelf nog voor veiligheid, wetten en handhaving, maar langzaam begon de regering zich daar steeds meer in te moeien.²⁸

Het zijn van politiefunctionaris was binnen de gemeenschap vaak maar een nevenfunctie van een andere – willekeurige – bestuursfunctie. Sommigen werkten voor de stadsraad (*valets de ville*), anderen voor het plaatselijk gerechtshof (*huissiers*), of voor een (regionale) ambtenaar (*sergents du prévôt*).²⁹ Daar deze willekeurigheid inefficiënt optreden als gevolg had, waren er

²⁴ Ambert, *Soldat*, 268.

²⁵ C. Emsley, ‘A typology of nineteenth-century police’, *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 3:1 (1999) 29-44, aldaar 30; Reith, *The blind eye of history*, 20, 244.

²⁶ J. Smeets en H. Hovens, ‘Adaptie en continuïteit: schoksgewijze ontwikkeling van de Marechaussee gedurende twee eeuwen’ in: M. den Boer e.a. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 21-50, aldaar 21; C. Fijnaut, *De geschiedenis van de Nederlandse politie* (Amsterdam 2007) 7.

²⁷ C. Denys, ‘The development of police forces in urban Europe in the eighteenth century’, *Journal of urban history* 36:3 (2010) 332-344, aldaar 333.

²⁸ C. Emsley, ‘Policing the streets in nineteenth-century Paris’, *French history* 1:2 (1987) 257-282, aldaar 257-258; Emsley, ‘A typology of nineteenth-century police’, 30-31; Denys, ‘The development of police forces’, 333-334.

²⁹ Denys, ‘The development of police forces’, 334.

ook verdere problemen: de politiezorg was onderbezet en de discipline afwezig. Het marginale salaris werkte daarnaast corruptie en verwaarlozing van de politietaken in ruil voor beter lonend (ambtelijk) werk in de hand. Wilde de staat grip uitoefenen middels de politie dan was professionalisering – eerder hervorming – noodzakelijk: politiedienst werd een voltijdbaan, met vaste lonen, duidelijke aansturing en een drempelwaarde voor competentie.³⁰

Van platteland tot stad werd zo het politieapparaat aangepakt en werden – naar nieuwe standaard – professionals gerekruteerd. Het was een dynamisch proces, waarbij de implementatie van hervorming in sommige regio's vlotter verliep dan in andere, mede bepaald door de particulariteiten en de autonomie die provincies en plattelandsgebieden genoten. Daarnaast was het ook een geldkwestie. Het aanpassen van het politiewezen kostte eenmaal veel geld, en sommige lokale besturen meenden dat het investeren in bijvoorbeeld straatverlichting en schone straten, meer zou doen voor de veiligheid dan een hervormde lokale politie.³¹ Het ging moeizaam, maar aan het eind van de eeuw kwam er langzaam een eind aan de – amateuristische – politiezorg.³²

Gendarmerie Nationale/Impériale

Met dank aan de hervormingen waren er op de vooravond van de Franse Revolutie zo drie – nu duidelijke – afgebakende vormen van politiedienst te vinden in Frankrijk: de stadspolitie, de gemeentelijke politie en de gendarmerie. De gendarmerie – de *Maréchaussée du Roi* – was al sinds de middeleeuwen het trotse en persoonlijke wapen te paard van de koning, en het was ook in diens naam voor wie zij vocht.³³ Waar zij haar origine vond als politiedienst over het leger – politiezorg over de troepen, escorte, en bewaking – had zij ook een taak binnen de samenleving gekregen. Met dank aan de politiehervormingen, werd zij vanwege haar bereden karakter bestemd tot de plattelandspolitietaken.³⁴ Daarnaast verschilde zij van de andere twee vormen, gezien zij militair van aard was, vuurwapens droeg en gekazerneerd was.³⁵

Met het uitbreken van de Revolutie in 1789 werd de *Maréchaussée* echter wel direct ontbonden, wegens haar verbondenheid met het koningshuis.³⁶ Het weghalen van een politiedienst op het platteland, had groeiende onrust als gevolg dankzij toenemende

³⁰ Ibidem, 334-335.

³¹ Denys, 'The development of police forces', 337, 341-342; Emsley, 'A typology of nineteenth-century police', 31.

³² Smeets e.a., 'Adaptie en continuïteit', 21; Fijnaut, *Nederlandse politie*, 7.

³³ Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 7-15.

³⁴ Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 18.

³⁵ Emsley, 'A typology of nineteenth-century police', 35-36.

³⁶ Emsley, *Gendarmes and the state*, 40; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13.

struikroverij en opruiing. Machteloos hiertegen, kregen dorpen en steden toestemming om lokale handhaving aan te wijzen; maar de verschillende *commissaires de police*, *officiers de paix*, en andere initiatieven leverden geen resultaat. Ten einde raad werd ook het leger overwogen ter handhaving, maar dat zou de situatie alleen maar verergeren. Wegens de aanhoudende wanorde, kwam binnen de *Assemblée Nationale* consensus dat de plattelandspolitie weer terug moest komen. Zo werd op 16 februari 1791 de *Gendarmerie Nationale* – naar model van de oude *Maréchaussée* – opgericht.³⁷

De *Gendarmerie* werd zoals voorheen gekazerneerd in brigades, verspreid door het land; elke brigade telde ongeveer vijf man – afhankelijk van wat nodig was – met een wachtmeester als plaatselijke leiding. Het was nog steeds een militair korps – en daarmee ook onderdeel van het leger – maar belast met een burgerlijke taak: zij antwoorde dus aan de autoriteiten van haar *département* (lees: provincie).³⁸ Het was precies deze burger-militair verhouding die de *Gendarmerie* nuttig maakte: ze fungeerde en handhaafde op civiel niveau, maar genoot de nodige daadkracht en discipline van het leger. Haar taak bleef eveneens hetzelfde als voorheen: plattelandspolitie met een politietak op en langs de grote wegen.³⁹

De *Gendarmerie Nationale* symboliseerde echter wel één duidelijke breuk met het verleden. Bij haar oprichting werd de *Gendarmerie* uitgevaardigd als een korps dat specifiek de wetten moest uitvoeren (of uitdragen); tevens zichtbaar in haar symboliek. Zo droeg ze een nieuw insigne, met daarop een springende granaat – wegens haar elitestatus – met het motto *force à la loi*.⁴⁰ Het nu zien van een politiekorps als een aparte ‘uitvoerende’ macht van de wet, en dus niet meer als een nevenfunctie van andere rechtsprekende en wetgevende ambten, was een stap verder richting de ‘moderne’ Napoleontische politie die door Europa verspreid raakte.⁴¹

Met de grootschalige Franse expansie in Europa onder Napoleon wortelde het gendarmeriemodel zich vast op het continent.⁴² Waar de Franse legers kwamen, werden ze op de voet gevolgd door *Gendarmerie*. Deze mocht zoals vanouds weer de politietaken over het

³⁷ Emsley, ‘Policing the streets’, 258-260; Emsley, *Gendarmes and the state*, 40-42; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13.

³⁸ Emsley, *Gendarmes and the state*, 42; Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 16.

³⁹ Emsley, *Gendarmes and the state*, 45; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13.

⁴⁰ De springende granaat werd destijds gedragen door de grenadiers, een elite-eenheid van het leger. Emsley, *Gendarmes and the state*, 42-45.

⁴¹ Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 1-2; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 18; Emsley, ‘A typology of nineteenth-century police’, 37; Denys, ‘The development of police forces’, 333.

⁴² Vandaag de dag zien we nog het bestaan van zusterkorpsen die direct te herleiden zijn tot het Franse model, zoals bijvoorbeeld de Italiaanse *Arma dei Carabinieri*, de Spaanse *Guardia Civil*, de Nederlandse Koninklijke Marechaussee en de Turkse *Jandarma*. Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 1; N. Özbek, ‘Policing the countryside: gendarmes of the late 19th-century Ottoman empire (1876-1908)’, *International journal Middle East studies* 40 (2008) 47-67, aldaar 50.

leger verzorgen, maar ook over de bezette gebieden. De nasleep van oorlog creëerde namelijk onrust waardoor handhaving noodzakelijk was.⁴³ Gezien deze gebieden uiteraard ver konden strekken, was het kiezen van een politiekorps dat bereiden van aard en het platteland gewend was, een logische keuze. Korpsen Gendarmerie werden zo door heel het rijk verspreid, aanvankelijk nog onder lokaal – departementaal – Frans bestuur en invloed.⁴⁴

Napoleon echter, moest daar niets van hebben. Vanaf 1804 reorganiseerde hij alle gendarmerie in zijn groeiende rijk (figuur 1) onder één *Gendarmerie Impériale*. Deze werd vanaf nu op departementale schaal aangestuurd door een directeur-generaal van politie, die *rechtstreeks* zijn bevelen kreeg van de minister van politie in Parijs.⁴⁵ Nog steeds handhaafde het korps de openbare orde op het platteland, maar onder Napoleon werd het hardhandig bestrijden van struikroverij, klopjacht op deserteurs en het – met geweld – neerslaan van anti-Frans sentiment, aan de taken toegevoegd.⁴⁶ Haar efficiëntie maakte dan ook dat de Gendarmerie het eerste orgaan was dat in geannexeerde gebieden werd opgezet; waar het korps faalde, had het opzetten van Napoleontische administratie en bestuur toch geen zin.⁴⁷

De permanente aanwezigheid van een centraal aangestuurd politiekorps vanuit Parijs, was een revolutionaire verandering in de relatie tussen platteland en staat. Het was een proces van ‘governmentalization’: de staat werd via de *Gendarmerie Impériale* fysiek belichaamd op het platteland en droeg daarmee uit dat rechtshandhaving een exclusieve overheidstaak was geworden, verzorgd door een apart overheidsorgaan. De moderne politie was geboren.⁴⁸ Gendarmes echter, brachten niet alleen de staat naar het platteland, maar werden ook opgezadeld met een beschavingsmissie. Het werd van essentieel belang gezien dat de Gendarmerie los bleef staan van de bevolking, zodat zij als voorbeeldfunctie kon dienen: ze moest de epitoom van moraliteit, discipline en patriotisme uitstralen, en de waarden en normen van het keizerrijk uitdragen om zo de bezette gebieden te ‘verfransen’.⁴⁹ ‘Governmentalization’ was zodanig vervlochten met een soort ‘koloniale’ taak, wat de afkeer jegens gendarmes niet verminderde.

⁴³ Emsley, ‘A typology of nineteenth-century police’, 37; M. Rapport, ‘Belgium under French occupation: between collaboration and resistance, July 1794 to October 1795’, *French history* 16:1 (2002) 53-82, aldaar 60-61.

⁴⁴ Smeets, *Nederlandse Gendarmes*, 20, 23.

⁴⁵ Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13; Fijnaut, *Nederlandse politie*, 13; Smeets, *Nederlandse Gendarmes*, 21.

⁴⁶ Emsley, *Gendarmes and the state*, 73.

⁴⁷ Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 1.

⁴⁸ De term ‘governmentalization’ is verleend aan het artikel van Özbek. Hij beschrijft hiermee de manier waarop de Ottomaanse staat middels de Jandarma grip wilde krijgen op het platteland. Özbek, ‘Policing the countryside’, 49; Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 1.

⁴⁹ Smeets e.a., ‘Adaptie en continuïteit’, 22; Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 2-5; Özbek, ‘Policing the countryside’, 47-49; Emsley, *Gendarmes and the state*, 159-160.

Het Wapen der Koninklijke Marechaussee

Met het verslaan van Napoleon kwam er echter wel een eind aan deze verfransing en werden de Nederlanden bevrijd. De Europese machtsbalans werd opnieuw ingericht, waardoor Willem Frederik werd aangewezen als soeverein vorst van de Noordelijke Nederlanden.⁵⁰ De Zuidelijke Nederlanden bleven voorlopig nog onder het gezag van de hertog van Saksen-Weimar en diens bezettingsmacht.⁵¹ Om de Franse periode zo snel mogelijk te vergeten, werd in het Noorden de Gendarmerie per direct ontbonden. De bevolking had een hekel gekregen aan het repressieve politiekorps, en tevens ontbrak er maatschappelijk draagvlak voor.⁵² In het Zuiden lag dat wel anders: daar was er namelijk wél een maatschappelijk draagvlak voor een modern, centraal aangedreven, politiekorps. De verwoesting van oorlog, ziekten, en misdragende ronddwalende bezettingstroepen waren een plaag voor de bevolking. Zodoende richtte de hertog in 1814 ter handhaving van de orde een korps ‘marechaussee’ op, al dan wel afwijkend van het Franse model – ook in het Zuiden lag de Franse erfenis gevoelig.⁵³

Later dat jaar werd Willem Frederik tot gouverneur-generaal van de Zuidelijke Nederlanden benoemd. De bestuurlijke macht lag nu bij de Oranjevorst en zodoende kreeg hij ook de Marechaussee in handen; helaas.⁵⁴ ‘De dienst van de marechaussee is zeer kwijnend’, schreef de commissaris-generaal van oorlog te Brussel aan de vorst. ‘Als er niet spoedig verbetering wordt gebracht, zal zij schadelijk zijn in plaats van een weldaad voor het land’.⁵⁵ De commissaris-generaal vroeg de vorst om het aanwijzen van een commandant, met wie hij – samen met het justitiewezen – het korps zou kunnen reorganiseren, en de hoognodige centrale aansturing kon geven.⁵⁶ De post van commandant werd gegeven aan baron de Roisin en een week later, op 26 oktober, werd het Koninklijk Besluit ter oprichting en formatie van de Marechaussee uitgevaardigd, tellende 31 artikelen: ‘Er zal een korps marechaussee worden opgericht, bestemd om de orde te handhaven, de uitvoering der wetten te verzekeren en te

⁵⁰ Koch, *Willem I*, 228-234; Welten, *Dansen rond de troon*, 12.

⁵¹ Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 68.

⁵² Smeets e.a., ‘Adaptie en continuïteit’, 22; Broers, ‘The Napoleonic gendarmerie’, 9; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 21.

⁵³ Emsley, *Gendarmes and the state*, 81-82, 237; Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 66-68; Rapport, ‘Belgium under French occupation’, 60-62; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 23-24.

⁵⁴ Fijnaut, *Nederlandse politie*, 9, 13; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 13; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 25.

⁵⁵ Zoals geciteerd uit: Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 71.

⁵⁶ Overleg met het Ministerie van Justitie was logisch, gezien zij verantwoordelijk is het voor het gezag van het korps. M. Weger en G. van der Windt, ‘Sturing door de staat: Over de relatie van de Koninklijke Marechaussee met haar gezagsdragers’ in: M. den Boer e.a. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 51-74, aldaar 51; Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 71.

waken voor de veiligheid van de grenzen en de grote wegen' (artikel 1).⁵⁷

De Nederlandse Marechaussee was zo officieel geboren in 1814, al zou het nog tot 1816 duren voor zij het predicaat 'Koninklijke' ging dragen.⁵⁸ De Roisin had voor de reorganisatie het Franse model overgenomen; aanvankelijk werd het korps 'verdeeld in zeven compagnieën' – met de latere integratie van Luxemburg acht – en de dienst werd opnieuw verricht in brigades, elk 'samengesteld uit een wachtmeester of brigadier en het benodigd aantal marechaussees' (artikel 4).⁵⁹ Zoals vanouds bestond dat aantal meestal uit vijf, en werden de gendarmes opnieuw gekazerneerd. De Roisin eiste ook dat 'ten minste twee derden der wachtmeesters, brigadiers en marechaussees' van het gehele korps bereden moesten zijn; 'de anderen zullen dienst doen te voet' (artikel 3).⁶⁰

Begin 1815 bekrachtigde de vorst voor de Marechaussee een *Reglement op de Policie, de Discipline en de Dienst*, waarin alle taken en wetgeving van het korps officieel in één document werden vastgelegd. Wederom was dit een herschrijving van de Franse reglementen voor de Gendarmerie, die in de Nederlanden gevoerd werden.⁶¹ De brigades moesten toezicht houden op de grotere wegen, en misdrijven voorkomen. Zij moesten misdadigers en verdachten oppakken, in het bijzonder zij die geweld pleegden, stroopten en goederen smokkelden. Zij moesten landlopers en bedelaars in de gaten houden en zo nodig op bevel van bestuur oppakken, evenals deserteurs voor de krijgsraad brengen.⁶² In moderne geest werd het optreden van de Marechaussee wel gebonden aan rechtsstatelijke beginselen; het binnentreden van huizen zonder huiszoekingsbevel, of het arresteren van mensen die niet op heterdaad waren betrapt, was dus bijvoorbeeld verboden. Vastgelegd werd ook dat het Ministerie van Oorlog het beheer over het korps voerde, maar Justitie verantwoordelijk werd voor het gezag.⁶³

Na de slag bij Waterloo in 1815, werden de lang bediscussieerde grenzen van het

⁵⁷ Het document ter oprichting van het Wapen der Marechaussee als onderdeel van het leger, was oorspronkelijk in het Frans. Citaten hieruit zijn voor dit onderzoek vertaald naar het Nederlands naar voorbeeld van W. van den Hoek. Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*; Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Algemeen Toezicht op het Wapen der Koninklijke Marechaussee; Inspectie der Koninklijke Marechaussee, (1815) 1841-1941 (1959), 2.13.44, inv.nr. 131, Souverein Besluit van 26 oktober 1814 no. 498 betreffende de oprichting van de Koninklijke Marechaussee. Afschrift; Emsley, *Gendarmes and the state*, 237; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 26.

⁵⁸ Er is nooit een officieel besluit geweest tot het geven van het predicaat 'Koninklijke' aan de Marechaussee. Deze is gaandeweg aangenomen. Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 98; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 15.

⁵⁹ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 131 (26 oktober 1814); Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 69.

⁶⁰ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 131 (26 oktober 1814).

⁶¹ NL-HaNA, 2.13.44, inv.nr. 132, Souverein Besluit van 30 januari 1815 no. 1071 tot vaststelling van het "Reglement sur la Police, la discipline et le service de la Marechaussee", met registratie van ontvangst bij de eerste "division" op 3 februari 1815 no. 1398; Emsley, *Gendarmes and the state*, 57; Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 17, 41.

⁶² NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 132 (3 februari 1815); Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 27.

⁶³ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 132 (3 februari 1815); Weger e.a., 'Sturing door de staat', 58-59; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 27.

Verenigd Koninkrijk der Nederlanden eindelijk vastgelegd (figuur 2).⁶⁴ De soeverein vorst had al een negende compagnie laten oprichten in Limburg, maar de nu tot koning verheven Willem I wilde onderzoeken of een ‘Corps Marechaussés voor het geheele Rijk nuttig en noodzakelijk’ kon zijn, aldus de documentatie in het archief.⁶⁵ Daarnaast wilde de koning kijken of het korps ook dienstbaar gemaakt kon worden voor de ‘recherche der contrabanden op de grenzen’: grensbewaking, met name tegen smokkel.⁶⁶ De kwestie liep tot aan 1817, maar wegens hoge kosten ging dit niet door.⁶⁷

Zodoende kreeg een adviesrapport van Kolonel de Roisin uit 1816 hernieuwde aandacht. De kolonel wilde namelijk de dienst van de Marechaussee uitbreiden naar Noord-Brabant; de provincie was groot, en kende vele bossen en heiden. Het was de ideale plek voor misdadigers en deserteurs om zich schuil te houden en misdrijven voor te bereiden. Met het ‘sormeren eener compagnie in de Provincie Noord-Brabant’ kon ten minste de ‘surveillance tot aan de Rivieren verzekerd’ zijn, wat als natuurlijke barrière makkelijker te verdedigen was.⁶⁸ Zodoende werd op 3 april 1818 middels Koninklijk Besluit besloten ‘om het Korps Marechaussées met eene Kompagnie te vermeerderen, en die Kompagnie te plaatsen in de Provincie Noord-Brabant.’⁶⁹ Pogingen tot uitbreiding naar de rest van het koninkrijk kwamen regelmatig terug, maar leidden tot niets.⁷⁰

Deelconclusie I

De Nederlandse Koninklijke Marechaussee was zonder meer een voortvloeisel geweest van de ontwikkelingen die plaats hadden gevonden in Frankrijk omtrent politiezorg. *Top-down* aangestuurd, wilde de staat een sterkere grip houden op de toenemende sociale onrust middels politie. Politiezorg – waaronder het gendarmeriemodel – professionaliseerde en moderniseerde: het werd een centraal aangestuurde, uitvoerende dienst, georganiseerd en gecoördineerd vanuit een apart overheidsorgaan. Was het ontstaan van de Koninklijke Marechaussee het gevolg van

⁶⁴ R. Aerts, ‘Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: 175 jaar gescheiden’, *Geografie. Vaktijdschrift voor Geografen* 14:7 (2005) 6-10, aldaar 7; Koch, *Willem I*, 273-279; Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 28.

⁶⁵ NL-HaNA, Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie, (1800) 1813-1876 (1951), 2.09.01, inv. nr. 5008, Marechaussee (11 december 1815).

⁶⁶ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (11 december 1815); NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (6 november 1816); NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (22 november 1816).

⁶⁷ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (14 januari 1818); Hoek, *Geschiedenis van het Wapen*, 84-85.

⁶⁸ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (14 januari 1818); Hoek, *Geschiedenis van het wapen*, 85.

⁶⁹ NL-HaNA, 2.13.44, inv.nr. 143, Koninklijk Besluit van 3 april 1818 no. 148 betreffende uitbreiding van de Marechaussee. Afschrift in tweevoud.

⁷⁰ Het proberen van het uitbreiden van het korps ging zo door tot 1824, zover te vinden is in de archieven van het Ministerie van Justitie. NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (23 maart 1824).

een duidelijke Franse context, zou de verdere ontwikkeling van het korps onderhevig zijn aan een eigen, Nederlandse context.

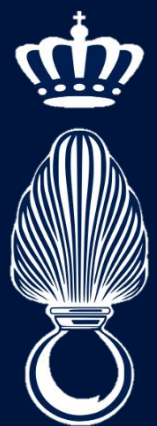
Het voortbestaan van het korps in tien compagnieën (figuur 3), was namelijk niet vreemd. Toenemende industrialisering zorgde voor een roerig maatschappelijk leven, met wederom sociale onrust als gevolg en de Nederlandse gendarmes waren hét instrument om dat tot in de diepste streken van het Rijk in bedwang te houden.⁷¹ Doet het oprichten van het korps denken dat ontwikkelingen binnen de Marechaussee louter *top-down* werden bepaald, is dat niet het volledige beeld – zoals zal blijken uit de rest van dit onderzoek. Militair van aard mocht zij dan wezen, maar de Marechaussee was voor haar tijd in feite niet meer dan een modern politiekorps; in naam van de staat was zij ontwikkeld en handhaafde zij de orde, maar ook was zij onderhevig aan ontwikkelingen in de samenleving. De groeiende sociale onrust die heerste in Zuid-Nederland bemoeilijkte namelijk de Marechaussee in haar taken, en zou na 1830 dan ook een blijvende indruk gaan achterlaten.

⁷¹ Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 29-30.

Hoofdstuk III

**(Naar) de Belgische Opstand:
Sociale onrust en alledaagse
ordehandhaving**

Afbeelding: G. Wappers, *Épisode des Journées de septembre 1830 sur la place de l'Hôtel de Ville de Bruxelles*, 1835, schilderij, olieverf, doek, 444cm x 660cm. Uit: Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

‘Dès que commence une révolution, avant même d’attaquer le palais du souverain, la populace se rue sur la maison du gendarme.’

Soldat.⁷²

Gezien er geen andere georganiseerde staatsinstelling was die daartoe ingezet kon worden, was het aan de Marechaussee om te zorgen voor de alledaagse politiezorg, te midden van de heersende en groeiende sociale onrust in het land. Echter, zoals zal blijken, liet het uitbreken van een crisissituatie – de Belgische Opstand – zien dat het korps niet tegen dergelijke voorvallen opgewassen was. Het bestuderen van de officiële rapporten en krantenartikelen, bieden een inzicht in de taken die de Marechaussee vervulde. Nog beter, laat het de maatschappelijke context zien waarbinnen de Marechaussee opereerde en de impact die deze context had, op haar latere ontwikkelingen als gevolg van de Opstand.

Sociaaleconomische crisis

De moeilijkheden die al werden ervaren met het opstellen van de grondwet, waren zonder meer een voorbode voor de blijvende tegengestelde belangen tussen ‘Holland’ en ‘België’.⁷³ Desondanks poogde de Oranjevorst een eenheid te maken van het Rijk. Een gemeenschappelijke taal en cultuur werd daarin gezien als een noodzaak: Nederlands werd de ‘taal des lands’, al zou het later wel op verzet stuiten. Nog belangrijker was een integrerend economisch beleid, dat ten gunste moest komen van de Noordelijke overzeese handel, én de Zuidelijke industrie.⁷⁴

Het aanpakken van de economie was ook hard nodig. In de jaren voor de vereniging van het koninkrijk was armoede in de Nederlanden exponentieel toegenomen met dank aan Napoleon, vooral in het Zuiden.⁷⁵ De opkomende industrie had gemaakt dat werk in toenemende mate in de steden te vinden was, met dalende lonen en werkeloosheid op het platteland als gevolg. Met het falen van de oogst in 1816 trokken boeren massaal naar Brussel: hongerrellen en demonstraties braken uit. De Marechaussee had haar handen eraan vol, maar

⁷² Ambert, *Soldat*, 268.

⁷³ B. Peeters, ‘De fiscale achtergrond van de Belgische Opstand/Revolutie in 1830’, *Algemeen fiscaal tijdschrift* (2019) 15-39, aldaar 18-19; H. van der Hoeven, *Een fuselier in de Belgische Opstand: aantekeningen van Johannes van Oostendorp over de jaren 1830-1832* (Den Haag 1980) 12; Aerts, *Het Verenigd Koninkrijk*, 7.

⁷⁴ W. de Bruin, *De scheiding die niemand wilde: Nederland en België de vereniging en de breuk 1815-1839* (Amsterdam/Antwerpen 2023) 122; J. Janssens, *De Helden van 1830: feiten en mythes* (Antwerpen 2005) 16-18.

⁷⁵ J. Kennedy, *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2020) 247; Rapport, ‘Belgium under French occupation’, 53-82.

wist de rust terug te brengen in de stad.⁷⁶ Deze landelijke ‘sociaaleconomische crisis’ in de vorm van werkloosheid, honger en schaarste was een blijvend probleem en mede een oorzaak van de Opstand in 1830, ondanks de pogingen tot oplossing.

Een oplossing was volgens de koning te vinden in een centraal aangestuurd interventiebeleid, die de landelijke economie moest verbeteren. In het Zuiden investeerde hij in de textiel- en ijzerindustrie, welke beperkte bescherming van de staat genoten; ook kwam er een hoge invoerheffing op steenkolen, om de kolenmijnen in het Rijk te beschermen.⁷⁷ Daarnaast werd er ook geïnvesteerd in het bouwen van infrastructuur tussen de Hollandse zeehandel en Belgische industrie, zodat het rijk niet alleen op papier, maar ook fysiek verbonden raakte. Kanalen en wegen werden aangelegd, wat in het land ook de hoognodige werkgelegenheid moest verschaffen.⁷⁸

Dankzij deze investeringen nam de staatsschuld wel toe en leidde in 1818 tot een financiële crisis. Om de staatskas weer te vullen werden er accijnzen gelegd op de koloniale goederen, aanvankelijk dus ten nadele van de Hollandse vrijhandel.⁷⁹ In 1823 echter, werd er een nieuw belastingstelsel doorgevoerd, nu ten nadele van het *Zuiden* – de rollen draaiden om. De accijnzen op koloniale goederen werden vervangen met accijnzen op het gemaal en geslacht (graan en vlees), en honger nam toe. Belasting op primaire levensgoederen was voor de Hollanders niet vreemd; de Belgen daarentegen wisten niet wat ze overkwam. Ook werden er lage in-, uit- en doorvoerrechten ingevoerd, ten gunste van de Hollandse internationale handel, maar ten nadele van de Belgische industrie; welke belang had bij hoge invoerrechten.⁸⁰

De nieuwe belastingen leidden tot onrust en geweld, met name onder arbeiders. In Luxemburg werden graanvoorraden geplunderd en moesten marechaussees wachten op versterkingen om actie te ondernemen.⁸¹ Ook in Noord-Brabant kwam er geweld omwille van de honger. Een krantenbericht uit 1826 vertelde dat in Gemonde de Marechaussee een vijftal dieven gewapenderhand moest overmeesteren, en zodoende een geldroof wist te voorkomen. Heel toevallig bleken de dieven lid te zijn van een provinciale ‘gawddieven-bende’; Noord-Brabant bleek inderdaad de ideale plek voor verschuilende misdadigers.⁸² De spanningen stegen dus, maar de sociale ontevredenheid was nog niet compleet.

⁷⁶ A. Doedens, ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk: protest over grenzen (heen)’, *Algemeen-Nederlands verbond* (2016) 1-40, aldaar 6.

⁷⁷ Janssens, *De Helden van 1830*, 18; Peeters, ‘De fiscale achtergrond’, 28.

⁷⁸ Doedens, ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk’, 38; Marteel, *The intellectual origins*, 198-199.

⁷⁹ Peeters, ‘De fiscale achtergrond’, 28; Witte, *De constructie van België*, 22-23.

⁸⁰ Doedens, ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk’, 11; Peeters, ‘De fiscale achtergrond’, 29-31.

⁸¹ Zoals geciteerd uit: Doedens, ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk’, 12-13.

⁸² De overval van deze dieven was op de woning van Geert van der Schoot. ‘Boxtel, den 24sten april’, *Nederlandsche staatscourant* (27 april 1826).

Het monsterverbond

Ontevredenheid werd namelijk ook vanuit de katholieke en liberale hoek gevoeld. Om meer staatscontrole te hebben op de kerk werd in 1825 het *Collegium Philosophicum* opgericht.⁸³ Dat betekende ook dat onderwijs – voorheen een kerkmonopolie – een staatsaangelegenheid werd. Katholieken waren geschrokken: geloofszaken gingen de staat helemaal niets aan, en het onderwijs was dé manier om het geloof te verspreiden; katholieken schoten regelrecht in de oppositie.⁸⁴ De liberalen – veelal jonge studenten, journalisten en advocaten – moesten daarnaast niks weten van het ‘verlicht despotisme’ van Willem I, en wenden zich tot de pers om hun ongenoegen te uiten. ‘La Belgique est une colonie meilleure à exploiter que Java’, publiceerden ze in het liberale blad *Courrier des Pays-Bas*.⁸⁵ Ook het taalbeleid ging op de schop; de middenklasse in het Zuiden – en daarmee ook liberalen – waren allemaal in het Frans opgeleid en zouden zonder werk gaan zitten als Nederlands de officiële taal bleef. ‘Une pauvre langue’, ‘un idiome barbare qu’ onapelle pompeusement la langue néerlandaise’, schreven ze.⁸⁶

De kritiek werd echter alleen maar beantwoord met strengere censuur; de *Courrier* trok het zelfs zo ver dat in 1828 hoofdredacteur Louis de Potter veroordeeld werd tot gevangenisstraf. Wanneer de Marechaussee De Potter naar de gevangenis begeleide, werd De Potter door de menigte echter bejubeld als een martelaar. De Marechaussee wist des konings gezag uit te dragen en de orde te behouden, maar waar het sentiment van het volk lag, was wel duidelijk.⁸⁷ In augustus 1828 werd de *Courrier des Pays-Bas* het voornaamste blad van de liberalen en de oppositie: een *union* tussen de katholieken en de liberalen; een ‘monsterverbond’. De unie was volgens De Potter *onvermijdbaar* in het huidige politieke discours.⁸⁸ Om de koning te laten weten dat het volk (politieke) hervorming wilde, werden er dan ook petitieën rondgestuurd.⁸⁹

⁸³ Hoeven, *Een fuselier in de Belgische Opstand*, 15; Kennedy, *Een beknopte geschiedenis*, 249.

⁸⁴ E. Witte, ‘Centrumvorming in België. De rol van Brussel tijdens de stichtingsfase van de Belgische staat (1830-1840)’, *Low Countries historical review* 101:4 (1986) 601-629, aldaar 603; Witte, ‘De constructie van België’, 36-38.

⁸⁵ E. Witte, ‘Het natiebegrip in het zuidelijke krantendiscours aan de vooravond van de Belgische Opstand (augustus 1829-juli 1830)’, *Low Countries historical review* 121:2 (2006) 222-239, aldaar 230; Witte, *De constructie van België*, 35.

⁸⁶ Bruin, *De scheiding die niemand wilde*, 123; Witte, *De constructie van België*, 29-30, 35.

⁸⁷ T. Jung, ‘Plebiscites on the streets: the politics of public acclamation in early nineteenth-century Europe’ in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 15-36, aldaar 23-24, 28; Doedens, ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk’, 16; Janssens, *De Helden van 1830*, 21; Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 22.

⁸⁸ Andere dagbladen en kranten waren *Le Libéral*, *Le Belge*, en *Mathieu Laensberg*. Bruin, *De scheiding die niemand wilde*, 127; Hoeven, *Een fuselier in de Belgische Opstand*, 16; Marteel, *The intellectual origins*, 217-218; Witte, ‘Centrumvorming in België’, 603.

⁸⁹ Witte, ‘Het natiebegrip in het zuidelijke krantendiscours’, 232.

Berichtgeving over deze petitieën zijn van de periode 1829-1830 ook zeker terug te vinden in rapporten aan de ‘Kapitein-kommanderende de Maréchaussée in Noord-Brabant’, waarin verschillende marechaussee meldingen maakten van de petitieën en de gemoederen der bevolking, maar op deze meldingen werd niet gehandeld.⁹⁰ Zo werd in Vught door de unionisten vrijheid van godsdienst en onderwijs geëist – een eis gemaakt door de katholieken – maar ook afschaffing van het gemaal: er moest ook iets gebeuren aan de situatie van armen in het land.⁹¹ In Oss werd een petitie gemeld die naast katholieke wensen, ook die van de liberalen duidelijk maakten: vrijheid van drukpers, en ministeriële verantwoordelijkheid.⁹² De petitieën waren populair en werden door verschillende lagen in de samenleving getekend: burgemeesters, gemeentebestuur, tot ‘geringe klassen behorende mensen’, studenten en geestelijken; een marechaussee meldde dat in Gemonde de pastoor zelfs persoonlijk de huizen afging om de mensen te laten tekenen.⁹³

Beteugeling van hoon en laster

De petitieën werden door ongeveer 350.000 man ondertekent, maar zoals zal blijken uit de volgende staatsdocumenten en -rapporten, bleef toezegging uit.⁹⁴ Op 11 december 1829 werd een wetsvoorstel gedaan door de koning en Van Maanen welke tot ‘bevordering van het algemeene welzijn zoo noodzakelijk is’, wegens de omstandigheden in ‘sommige gewesten van het Koninkrijk.’⁹⁵ De onrustige situatie liet een sterk gebrek aan handhaving van het ‘Koninklijk gezag’ en de ‘klem der regering’ blijken.⁹⁶ De schuld daarvan lag in vrijheid van pers en petitieën en het werd nodig om op strakke handhaving toe te zien. Het was volgens Van Maanen niet het doel om de vrijheid te beperken, maar alleen die vrijheden die het welvaren van het land zouden ondermijnen; het zou in ieder geval meer werk betekenen voor de Marechaussee.⁹⁷

Het duurde vijf maanden voordat een ontwerp van de *Wet tot beteugeling van hoon en laster* voorgesteld werd aan de koning; hoogstwaarschijnlijk was de economische crisis van de winter 1829-1830 een prioriteit geweest.⁹⁸ Het ontwerp ondervond nog de nodige aanpassingen,

⁹⁰ Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 311, Ingekomen stukken politie en justitie, 1829-1831 (11 januari 1830).

⁹¹ Ibidem (23 december 1829).

⁹² Ibidem (24 december 1829).

⁹³ BHIC, 111, inv.nr. 311 (23 december 1829); BHIC, 111, inv.nr. 311 (24 december 1829); BHIC, 111, inv.nr. 311 (5 januari 1830).

⁹⁴ Kennedy, *Een beknopte geschiedenis*, 250.

⁹⁵ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 4927, Bepalingen tegen oproer, woelingen enz. (12 december 1829).

⁹⁶ Ibidem (12 december 1829).

⁹⁷ Ibidem (12 december 1829).

⁹⁸ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 4927 (12 mei 1830); Peeters, ‘De fiscale achtergrond’, 22.

maar werd op 1 juni 1830 goedgekeurd (bijlage A).⁹⁹ De wet was specifiek gericht tegen de opruiende unionistische pers en petitie's, maar een blik op de wet maakt duidelijk dat deze ook zo geschreven was dat het op meer toepasbaar was; dit zou nog wel wachten tot augustus 1830.

Om drukwerk tegen te gaan kwam de wet echter te laat: op 22 januari meldde een marechaussee aan de *kapitein-kommandant* in Noord-Brabant dat er haast geen petitie's meer werden rondgestuurd en de rust teruggekeerd scheen te zijn – maar schijn bedriegt.¹⁰⁰ Op 26 januari maakte het korps namelijk melding van een geheim genootschap in Waalwijk, waarvan gedacht werd dat het 'geen ander doel heeft, dan om oproerige bewegingen te doen geboren'. Onrust was dus zeker aanwezig, maar als de marechaussees vroegen om informatie aan de burgemeester of gemeentebestuur, dan was het antwoord steeds: 'alles rustig'.¹⁰¹ Het genootschap kwam in de avond tot laat in de nacht bij elkaar, en was provincie breed actief, maar actie bleef uit.¹⁰²

De angst voor oproer was kennelijk niet groot genoeg, en met de Julirevolutie waren er andere zorgen voor de regering.¹⁰³ Bang voor nieuw Frans expansionisme zoals in 1794 werden de vestingen aan de Franse grens in gereedheid gebracht, en kreeg de Marechaussee opdracht om te patrouilleren aan de grens. 'Bij het zien ener vijandelijke troepenmacht' moesten zij alarm slaan, en nauwkeurige inlichtingen verzamelen; daar had het korps wel ervaring mee gekregen zoals we zagen in Noord-Brabant.¹⁰⁴ Op 23 augustus werd de Franse kokarde zelfs gedragen in Zuid-Nederland. De marechaussees aldaar verboden deze – waarschijnlijk de *Wet tot beteugeling van hoon en laster* in acht nemende – om opruiende sentimenten te voorkomen, maar op 25 augustus kwam bericht van Van Maanen binnen dat het dragen van de kokarde geen kwaad kon.¹⁰⁵ Ironisch genoeg was het diezelfde avond nog raak in Brussel. De sociale ontevredenheid was compleet: de unionisten waren klaar met de politieke repressie (censuur) van de koning, en de lagere klassen hadden het nóg zwaarder gekregen dankzij de strenge winter van 1829-1830: voedsel was schaars geworden, en de belasting op het gemaal en geslacht

⁹⁹ In de bijlage staat de wet [als direct](#) geciteerd direct uit het archief. NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 4927 (1 juni 1830).

¹⁰⁰ BHIC, 111, inv.nr. 311 (22 januari1830).

¹⁰¹ Ibidem (26 januari1830).

¹⁰² BHIC, 111, inv.nr. 311 (26 januari1830); BHIC, 111, inv.nr. 311 (31 januari1830).

¹⁰³ B. Delbecke, 'The political offence and the safeguarding of the nation state: constitutional ideals, French legal standards and Belgian legal practice, 1830-70', *Comparative legal history* 1:1 (2013) 45-74, aldaar 45-46; Aerts, *Het Verenigd Koninkrijk*, 7.

¹⁰⁴ NL-HaNA, Inventaris van het archief van het Ministerie van Oorlog: Geheim Verbaalarchief en Gedeponeerde archieven, 1813-1844, 1905-1945, 2.13.67, inv. nr. 56, div.nrs. 'Geheime verbalen', minuten van geheime beschikkingen en uitgaande brieven, met de daarbij behorende ingekomen stukken (23 augustus 1830).

¹⁰⁵ Ibidem (25 augustus 1830).

maakte het nog duurder. Alleen nog maar een zetje was nodig voor grootschalig revolte.¹⁰⁶

Een avondje opera in Brussel

Het voorgevoel van de marechassees van mogelijk oproer bleek terecht, en de kranten stonden er mee vol. Op de avond van 25 augustus werd de opera *La Muette de Portici* opgevoerd in de Muntshouwborg in Brussel, waarin een volksopstand tegen het koninklijk gezag centraal stond.¹⁰⁷ Mede met de gedachte van de liberale Julirevolutie in het achterhoofd, was de boodschap van de opera het nodige zetje; de sociale ontevredenheid was woede geworden, en die 'liet zich het eerst aan de glazen van den schouwborg uit.'¹⁰⁸ Daarna trok de menigte richting *Le National* – een regeringsgezinde krant. Kreten als 'Vive la liberté! Vive de Potter!' en de jonge aard van de mensen maakten duidelijk dat het ging om liberalen. Koninklijke wapens werden van de muren getrokken en nadat de ruiten van *Le National* ingegooid waren, volgden ook die van de directeur van politie, de procureur des konings en het huis van Van Maanen.¹⁰⁹ De Marechaussee van Brussel was schaars bezet – ze telde maar 50 man – maar wist de rust op deze locaties te herstellen. Toen echter ook de ruiten bij het Justitiepaleis sneuvelden, begon de Marechaussee de straten te patrouilleren en ging zij uit voorzorg de detachementen af voor de nodige versterkingen.¹¹⁰

Zodoende werden detachementen bestaande uit marechassees en legereenheden naar de verschillende grote pleinen in de stad gestuurd om ook daar de demonstrerende menigte naar huis te sturen.¹¹¹ Aanvankelijk leek de rust teruggekeerd. Maar in navolging van de liberale acties, of als reactie op de toenemende aanwezigheid van marechassees – de fysieke vorm van de staat en haar belastingstelsel – trokken ook de werklieden erop uit.¹¹² Woedend trokken ze

¹⁰⁶ G. Østby, 'Inequality and political violence: a review of the literature', *International area studies review* 16:2 (2013) 206-231, aldaar 214-215; Witte, 'Centrumvorming in België' 603.

¹⁰⁷ Roozenbeek e.a., *Een krachtig instrument*, 22.

¹⁰⁸ 'Binnenlandsche berigten', *Nederlandsche staatscourant* (30 augustus 1830); Delbecke, 'The political offence', 45-46.

¹⁰⁹ E. Fureix, 'Visual history and informal politicisation in the nineteenth century: the example of political iconoclasm (France, 1814-1871)' in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 37-54, aldaar 38-39; 'Brussel, den 25sten Augustus', *Arnhemsche courant* (28 augustus 1830); 'Nadere berigten, in Brussel voorgevallen', *Noord-Brabander* (28 augustus 1830); 'Nederlanden', *Dagblad van 's Gravenhage* (30 augustus 1830).

¹¹⁰ 'Brussel, den 25sten Augustus', *Arnhemsche courant* (28 augustus 1830); 'Nederlanden', *Opregte Haarlemsche courant* (28 augustus 1830); Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 36.

¹¹¹ Het gaat hier om de Grote Markt, het Koningsplein, het Muntplein, en het Paleizenplein. 'Brussel den 26 augustus', *Rotterdamsche courant* (28 augustus 1830).

¹¹² Het zien van ordehandhavers had mogelijk toe kunnen voegen aan een 'wij-zij' denken. T. van Ham, e.a., 'De Koninklijke Marechaussee: van oudsher ordehandhaver' in: M. den Boer e.a. red. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 147-166, aldaar 155-156; A.

naar het huis van Van Maanen en zetten het in brand. ‘Brandlieden’ en ordehandhavers waren snel ter plaatste om het vuur te bestrijden, maar zij werden teruggedrongen.¹¹³ Na het huis van de minister ondergingen ook een paar andere overheidsgebouwen hetzelfde lot – ook de marechausseekazerne werd afgebrand – en wapens werden buitgemaakt. Daarna ging de meute ook de fabrieken af; de reden achter de heersende werkloosheid.¹¹⁴ De gewapende macht deed wat zij kon tegen deze nieuwe golf van onrust: snaphaanshoten klonken door de straten en doden vielen, maar tevergeefs.¹¹⁵

De 50 marechaussees waren met te weinig, zelfs met de steun van huzaren, grenadiers en jagers. Daarnaast konden de bereden eenheden in de mêlee maar weinig uitvoeren.¹¹⁶ De krijgsmacht trok zich terug naar de overige overheidsgebouwen en de paleizen, en liet het handhaven van de openbare orde over aan burgerwachten; zij boekten wel succes. Hiermee werd het geweldsmonopolie van de staat afgegeven, waarmee de burgerwacht ook feitelijk het politieke gezag kreeg in de stad, waar ze ook gebruik van maakten.¹¹⁷ De volgende dag ‘wapperde de oude brabantse vlag van het stadhuis en detachementen der burgerwacht trokken met dezelve door de straten (...) de oranje kokarde was nergens meer te zien’. Belasting op het gemaal werd in de stad afgeschaft en de troepen van het garnizoen werden gevraagd in hun kazernen te blijven; ze waren niet meer nodig.¹¹⁸

Deelconclusie II

De jaren 1815-1830 werden getekend door merkbare sociale onrust. Arbeiders, liberalen en katholieken waren ontevreden over het beleid van de regering en wisten dat ook keer op keer weer te uiten. De Marechaussee had de taak gekregen om de alledaagse orde te handhaven, maar allicht was ‘alledaagse wanorde’ een betere woordkeuze geweest. Was de oprichting en ontwikkeling van het politiekorps in de achttiende eeuw nog veelal *top-down* geregeld, werd in

Lignereux, ‘La force morale de la gendarmerie. Autorité et identité professionnelle dans la France du premier XIXe siècle’, *Le mouvement social* 224:3 (2008) 35-46, aldaar 41-43.

¹¹³ ‘Brussel, den 25sten Augustus’, *Arnhemsche courant* (28 augustus 1830).

¹¹⁴ ‘Binnenlandsche berigten’, *Nederlandsche staatscourant* (30 augustus 1830); ‘Nadere berigten, in Brussel voorgevallen’, *Noord-Brabander* (28 augustus 1830).

¹¹⁵ ‘Nederlanden’, *Middelburgsche courant* (28 augustus 1830); ‘De belangrijke gebeurtenissen, in Brussel voorgevallen’, *Noord-Brabander* (28 augustus 1830); ‘Gebeurtenissen te Brussel’, *Bredasche courant* (28 augustus 1830).

¹¹⁶ ‘Brussel den 26 augustus’, *Rotterdamsche courant* (28 augustus 1830); Smeets, *Nederlandse gendarmes*, 36.

¹¹⁷ J. Vernet, ‘Militias and volunteer forces: popular mobilisation in times of revolution (1820- 1843)’ in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 125-150, aldaar 125; Janssens, *De helden van 1830*, 30; ‘Binnenlandsche berigten’, *Nederlandsche staatscourant* (30 augustus 1830).

¹¹⁸ ‘Proclamatie. (*)’, *Bredasche courant* (29 augustus 1830).

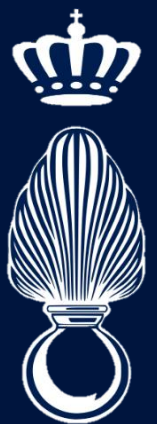
de negentiende eeuw duidelijk dat ook het gewone volk – *bottom-up* – impact had op de Koninklijke Marechaussee; een blik die lang genegeerd is gebleven.

De impact was merkbaar met drie problemen. Ten eerste bleek dat geweld – met de revolte in Brussel als toppunt – geen ondenkbaar gevolg van onrust was geworden. Ten tweede zag de Marechaussee dat ze als gevolg van de petitie's en geheime clubs automatisch inlichtingen ging verzamelen, maar handelden hier *niet* op. Met het uitbreken van opstand in Brussel kwam het derde probleem: de Marechaussee was simpelweg zwaar onderbemand, tot het punt dat zij ordehandhaving moest overlaten aan een burgerwacht, ondanks het ingezette geweld en steun van het leger. De komst van geweld, afwezige actie ondanks de inlichtingen en het tekort aan manschappen, zou de Marechaussee tekenen in de nasleep van de Opstand tussen 1830-1839.

Hoofdstuk IV

**Een provinciaal legerkamp:
De Koninklijke Marechaussee
in Noord-Brabant**

Afbeelding: Anoniem, *Het legerkamp te Rijen, in of na 1831*, 1831-1835, schildering, doek, 60cm x 80cm. Uit: Documentatiemap schilderijen, Rijksmuseum, objectnummer: SK-A-4945.

‘Au milieu de notre armée si brave, l’homme le plus courageux est le gendarme.’

Soldat.¹¹⁹

De sociale onrust die uiteindelijk had geleid tot het verlies van België op 4 oktober 1830, had een impact op het korps achtergelaten. Het was duidelijk: de Koninklijke Marechaussee kwam simpelweg tekort op een aantal fronten. Het korps werd dan ook gereorganiseerd, en de eerder drie geconstateerde problemen voor het korps – toename van geweld, inactie op inlichtingen en de onderbezetting van de Marechaussee – zouden meegenomen worden in deze reorganisatie. Deze problemen zijn ook – indirect – terug te vinden in officiële documenten, onder andere in de uitbreiding van de taken in de hoop dat deze tot verbetering zouden leiden.

Gaat zo voort de toekomst tegen

De reorganisatie van het korps werd per Koninklijke Besluit op 30 december 1830 uitgevaardigd. De tekortkomingen van het korps werden niet als reden daarvoor genoemd, maar eerder omdat het korps ‘een aanzienlijke vermindering’ had ondergaan: negen compagnieën waren namelijk met België verloren gegaan, en alleen de Compagnie van Noord-Brabant bestond nog.¹²⁰ Naast het Koninklijk Besluit werd er ook een ‘Beknopt Onderrigt’ opgesteld, welke weer de belangrijkste taken voor het korps benadrukten.¹²¹ Naast de ‘normale’ politietaak werden er ook taken benadrukt die te relateren waren aan de eerder genoemde problemen (deelconclusie II) van het korps. Een analyse van de officiële documenten maakte de volgende drie thema’s binnen die taken duidelijk: opschaling, militarisering en informatiegestuurd optreden.

Groter in aantallen, groter in taken

Het opschalen van het korps was een tweeledige aangelegenheid. Op de eerste plaats was er de kwestie van het aantal manschappen van de Marechaussee.¹²² Met het uit de hand lopen van de Opstand en het verklaren van de onafhankelijkheid van België, wilden de gouverneurs van de Noordelijke provincies dat de Marechaussee zou uitbreiden naar het Noorden; ook daar heerste

¹¹⁹ Ambert, *Soldat*, 268.

¹²⁰ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (31 december 1830).

¹²¹ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (31 december 1830); NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 144, “Beknopt onderrigt (..)”, Instructie voor de brigadecommandanten der Marechaussee, z.d. Afschrift door de adjudant-onderofficier belast met de directie van de Instructie-compagnie.

¹²² BHIC, 111, inv. nr. 79, Brieven van commandanten Koninklijke Marechaussee, 1830-1840 (29 december 1830).

er onrust, en gezien hoe de situatie was gelopen in België vreesden ook deze gouverneurs voor een grootschalige opstand in de eigen provincie.¹²³ De directeur-generaal van Oorlog trok echter zijn eigen plan. De Marechaussee zou ongetwijfeld uitgebreid worden en meer manschappen krijgen, maar alleen in Noord-Brabant; handig ook, want vele marechaussees van de Zuidelijke provincies die trouw bleven aan de koning, zochten hun toevlucht in de provincie.¹²⁴

De Marechaussee was een schim van wat het ooit geweest was – er werd niet eens moeite gedaan om een nieuwe kolonel als commandant te benoemen, maar gewoon de oudste hoofdofficier aan te wijzen, toevallig een luitenant-kolonel – maar de Compagnie Noord-Brabant zou toch de nodige manschappen krijgen.¹²⁵ Nieuwe brigades werden weer geplaatst en de begroting ervoor verdubbeld. De wijze waarop dat moest, werd benadrukt in het *Beknopt Onderrigt*; het was immers al een tijd geleden dat er nieuwe brigades waren opgericht.¹²⁶ De nieuwe brigades werden normaliter gevuld met gevluchte marechaussees, maar er was nog steeds een strenge selectie. Op 16 maart 1832 deed een opperwachtmeester een verzoek tot herindiensttreding bij de Marechaussee, vanwaar hij in 1830 was gedeserteerd naar de *Gendarmerie belge*; een nieuw gendarmeriekorps naar model van de Marechaussee. Maar draagvlak ter acceptatie kon maar niet gevonden worden voor ‘een man die eens ontrouw is geweest’, gezien ‘bij de maréchaussée, geene personen behooren te worden aangenomen op welke een zodanige blaam rust’.¹²⁷ Desertie was niet alleen onacceptabel; óók onomkeerbaar.

Op de tweede plaats was opschaling van het korps ook zichtbaar in het uitbreiden van haar takenpakket. Zo werden de brigades die aan de grenzen met het Belgische – en dus vijandelijk – grondgebied lagen ook verantwoordelijk gemaakt voor de grenscontrole: een taak die voorheen toegeschreven was aan de grensjagers (infanterie).¹²⁸ Het patrouilleren langs de grenzen werd opgenomen in de normale patrouillediensten, waardoor er ook dagelijks meerdere patrouilles tegelijkertijd werden uitgezonden; ook over het ‘binnenland’ moest uiteraard nog steeds gewaakt worden.¹²⁹ Naast de grenscontrole – en wellicht ook daaraan gerelateerd – werd ook de vreemdelingendienst overgelaten aan de Koninklijke Marechaussee. Vreemdelingen

¹²³ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (21 oktober 1830); NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5008 (21 december 1830).

¹²⁴ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831).

¹²⁵ 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831).

¹²⁶ BHIC, Gemeentebestuur Boxtel, 1811-1932, 1792, inv. nr. 1293, Stukken betreffende de kazerneringskosten van de Koninklijke Marechaussee, 1830-1839; NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 144 (ca. 1830); BHIC, 111, inv. nr. 79 (15 november 1830).

¹²⁷ De *Gendarmerie belge* werd zodanig genoemd in het Frans, om aansluiting te vinden bij de Franse *Gendarmerie Nationale*. In het Nederlands werd het de ‘Belgische Rijkswacht’ genoemd. NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (16 maart 1832).

¹²⁸ BHIC, 111, inv. nr. 125 (8 januari 1833).

¹²⁹ Van de patrouilles werden dan ook dagelijkse veiligheidsrapporten geschreven. BHIC, 111, inv. nr. 137; BHIC 111, inv. nr. 79 (15 november 1830).

werden actief gecontroleerd op het hebben van identiteitsbewijzen: waren deze in orde, dan was er geen probleem. Waren deze dat niet, dan kon je er vooralsnog met een waarschuwing en een verblijfsverklaring vanaf komen. Op de vlucht slaan bij dergelijke controles was onverstandig.¹³⁰ Op 21 mei 1838 poogden twee Fransmannen een dergelijke vluchtactie: de een probeerde zich uiteindelijk te verschuilen in een landhuis en de ander poogde de marechaussee te paard te ontkomen door een sloot over te zwemmen; maar de gendarmes kwamen je achterna, zowel in een vreemd huis als in het water. Werd je opgepakt, dan zette de Marechaussee je diezelfde dag nog uit over de grens.¹³¹

Terug naar haar origine

Naast opschaling was ook de militarisering van de Marechaussee duidelijk, welke een logische reactie was op het toenemende geweld van de bevolking tegen autoriteit. Net als opschaling was ook militarisering op twee manieren zichtbaar. De eerste wijze was vrij letterlijk. Met alle overige – gevluchte – marechaussees die niet in de Compagnie Noord-Brabant werden geplaatst, werd namelijk een extra veldeskadron opgericht – opgedeeld in twee compagnieën – als *onderdeel* van het (mobiele) leger. Deze was gemobiliseerd voor de Tiendaagse Veldtocht in 1831 en zou tot 1839 in Noord-Brabant gemobiliseerd blijven, waarover ook de (militaire) politietaak vervuld moest worden.¹³² De provincie veranderde in feite in een provinciebreed legerkamp, al gebruikte het Ministerie van Oorlog liever de term *frontier*: mocht het mobiele leger een Belgische invasie niet kunnen afweren, dan zouden de troepen zich terugtrekken achter de rivieren, en de rivieren laten overstromen.¹³³

De dienst van het Veldeskadron was echter wel los van de Compagnie Noord-Brabant georganiseerd.¹³⁴ Niet alleen was zij louter belast met de al bekende militaire taken van een gendarmeriekorps – militaire politietaak, escortering van troepen en bewaking van het kamp – maar ook had zij geen eigen kazerne.¹³⁵ Troepen van het Veldeskadron werden namelijk ingekwartierd, wat bewoners niet altijd helemaal waardeerden. Een marechaussee meldde bijvoorbeeld dat hij op de onvriendelijkste wijze was behandeld door de mevrouw des huizes,

¹³⁰ BHIC, Rechtbanken in Noord-Brabant, 1811-1838, 21, inv. nr. 476, Correspondentie met functionarissen marechaussee, 1819-1838 (21 mei 1838).

¹³¹ BHIC, 21, inv. nr. 476 (21 mei 1838); BHIC, 21, inv. nr. 476 (11 april 1838).

¹³² NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831); BHIC, 21, inv. nr. 476 (14 juli 1831).

¹³³ NL-HaNA, Inventaris van het archief van Oorlog en van het Topografisch Bureau, (1811) 1814-1841, 2.13.68.04, inv. nr. 43, Brief van de chef van de Algemene Directie der Genie aan het Departement van Oorlog betreffende de staat van het zuidelijk frontier der Noordelijke Nederlanden. Afschrift.

¹³⁴ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831).

¹³⁵ BHIC, 111, inv. nr. 79 (7 februari 1831); BHIC, 111, inv. nr. 79 (14 september 1831).

aangezien zij stellig weigerde de kachel in zijn – naast haar eigen – kamer aan te stoken; daar ‘haar huishouden niet ingerigt was om twee vuren te stoken, enz. enz.’¹³⁶

Het afzonderlijk organiseren van het Veldeskadron had wel een nadeel, zo bleek. De politietaken die niet relevant waren voor het Veldeskadron werden op patrouilles en bewakingen rondom de legerkampen ook genegeerd; dat was voor de Compagnie van Noord-Brabant om op te lossen.¹³⁷ Op 14 juli 1831 melde de luitenant van het Veldeskadron zo dat hij bedelaars rondom het legerkamp te Rijen maar gedoogde: hij had ze eventueel kunnen wegsturen, maar hij was belast met de *militaire* politie; niet de *gewone* politietaak.¹³⁸ Mogelijk was een gebrek aan tijd of manschappen de reden voor deze inactie, maar allicht was dit een simpel organisatieprobleem.

De tweede wijze waarop militarisering duidelijk was, was te zien in de dienst van de Compagnie van Noord-Brabant zelf. Samen met het Veldeskadron was de Compagnie namelijk georganiseerd onder het Ministerie van Oorlog, met als gevolg een toename in daadkracht en vooral (militaire) discipline, maar nog steeds de normale politietaken uitvoerend.¹³⁹ Op 7 april 1830 was er zo bijvoorbeeld een gevecht uitgebroken tussen twee marechaussees in Willemstad, maar ondanks dat dit absoluut onacceptabel was, werd door de brigadecommandant gekozen om deze zaak niet gerechtelijk te vervolgen.¹⁴⁰ Na het uitbreken van de Opstand en het uitvaardigen van het *Beknopt Onderrigt* werd dat wel anders. Brigadecommandanten werden er nog eens op gewezen dat zij een voorbeeldfunctie hadden, en dat zij – om de politiedienst strak en efficiënt te laten verlopen – moesten durven hun manschappen te straffen indien nodig, ter bevordering van discipline.¹⁴¹ Zulke voorvallen zoals die van 7 april zouden vanaf nu eindigen voor de krijgsraad; met pech zat daar een gevangenschap én een geldboete aan vast.¹⁴²

Het niet houden aan de bevelen en discipline kon negatieve gevolgen hebben. Het verplaatsen van Belgische gevangenen over de grens op 17 november 1830 werd – ondanks het bevel – slecht uitgevoerd, gezien twee marechaussees belast met de escorte van de gevangenen achtergelaten werden, *tegen* procedure in. Het escorteren liep dan ook in het honderd, met het

¹³⁶ Geen exacte datum van het volgende stuk. BHIC, 111, inv. nr. 79 (1831).

¹³⁷ Ibidem (20 september 1831).

¹³⁸ BHIC, 21, inv. nr. 476 (14 juli 1831).

¹³⁹ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831).

¹⁴⁰ BHIC, 21, inv. nr. 476 (7 april 1830).

¹⁴¹ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 144.

¹⁴² Zoals gebeurde bij een hoornblazer van de Koninklijke Marechaussee. BHIC, 21, inv. nr. 476 (27 september 1830).

afbranden van een huis als gevolg.¹⁴³ Een ander voorbeeld was dat een patrouille van 22 november 1830 van Hoogerheide naar Huijbergen niet helemaal tot Huijbergen afgerond was. Dat leidde ertoe dat ze gemist hadden dat Belgische sympathisanten zich in het laatste verborgen hadden, en aldaar – onder andere – de dienstmaagd van de pastoor seksueel misbruikt hadden.¹⁴⁴

Informatie als politiekompas

Informatiegestuurd optreden was misschien wel de belangrijkste ontwikkeling voor het korps. De inactie op inlichtingen was het korps uiteindelijk duur komen te staan, waarna werd besloten om beter om te gaan met ingewonnen informatie. Zodoende werd in Dordrecht een compagnie opgericht die werd belast met het centraal sturen, verantwoorden en de administratie van de Marechaussee.¹⁴⁵ Gezien deze centrale directie de informatie moest ontvangen van officieren (kapitein of luitenant) werden deze hiervoor beter verspreid door de provincie, in plaats van in alleen de (noordelijke) vestingsteden. Brigades hadden zo sneller een officier in de buurt, aan wie ze de informatie door konden spelen en wie hen sturing konden geven.¹⁴⁶

Het doorgeven van informatie werd meestal in persoon en anders middels briefwisseling gedaan, al mocht er in de brieven wel maar één onderwerp worden beschreven; een tweede onderwerp moest in een tweede brief worden nagestuurd, om overzicht te bewaren – aldus het *Beknopt Onderrigt*.¹⁴⁷ De brieven en/of rapporten moesten in de hoogste nauwkeurigheid worden opgesteld, maar net als dat zo elk detail interessant was, was ook elke gebeurtenis interessant. Liet een rapport van 3 januari 1833 weten van een schatting van vijandelijke troepen in Kalmthout (over de grens bij Bergen op Zoom), werd op 5 januari 1833 gemeld dat vijf normale Belgen simpelweg bomen aan het kappen waren.¹⁴⁸

De manier waarop de Nederlandse marechaussees aan informatie kwamen liep uiteen. In het *Beknopt Onderrigt* werd gesteld dat de marechaussees goed contact moesten hebben met de omliggende bewoners van de brigade, zodat deze vrijgevig zouden blijven in het geven van informatie, ‘omtrent alles wat noodig is te weten tot handhaving der politie en rust en zijn

¹⁴³ BHIC, 111, inv. nr. 137, Dagelijkse veiligheidsrapporten commandant compagnie Marechaussee provincie Antwerpen, in deze periode gevestigd in Bergen op Zoom, 1830 november-december (17 november 1830).

¹⁴⁴ BHIC, 111, inv. nr. 137 (22 november 1830); BHIC, 111, inv. nr. 137 (24 november 1830).

¹⁴⁵ NL-HaNA, 2.09.01, inv. nr. 5009 (10 januari 1831).

¹⁴⁶ BHIC, 21, inv. nr. 476 (25 januari 1831).

¹⁴⁷ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 144.

¹⁴⁸ BHIC, 111, inv. nr. 125, Dagrappporten commandant detachement Koninklijke Marechaussee in vesting Bergen op Zoom, 1833 (3 januari 1833); BHIC, 111, inv. nr. 78, Brieven van commandant Koninklijke Marechaussee detachement in vesting, 1831-1836; BHIC, 111, inv. nr. 125 (5 januari 1833).

kommandement.¹⁴⁹ De bevolking was ook zeker meewerkend als de marechaussees bekend waren. Een brigadier die al meerdere malen in Wouw op patrouille was geweest kreeg dan ook op 18 december 1830 van een lokale weduwe te horen dat er zich mogelijk een aantal Belgische muiltelingen in de omgeving schuilhielden.¹⁵⁰ Werden door de normale patrouilles veelal bewoners van de verschillende dorpen en steden ondervraagd, waren ook de patrouilles aan de grens actief bezig met informatievergaring. Deze ondervroegen meestal verschillende reizigers die over de grens kwamen om ‘berigten inte winnen vande bewegingen der opstandelingen’, of trokken soms zelf de grens over om dergelijke informatie in te winnen.¹⁵¹

Op gewonnen informatie werd deze keer zeker wel gehandeld. Een groep Belgische sympathisanten was na eerdere interventie van de Marechaussee in Putte aangekomen in Huijbergen en hield zich daar in een kroeg schuil; zo vertelde de burgemeester aan de langskomende patrouille. De twee marechaussees begaven zich naar de kroeg, waarop de leider van de sympathisanten zich naar hen wende, ‘vragende of de Marechaussée vijandelijk wilde handelen’. De brigadier liep naar hem toe ‘met het pistool in de hand,’ zeggende dat hij geen vijandelijkheden wilde, waarna de marechaussees onder genot van drank de beschonken sympathisanten uithoorden over hun plannen.¹⁵²

Handelen op informatie werd ook in toenemende mate incognito – of ‘undercover’ – gedaan. Bij een melding van een samenkomst van een groep sympathisanten in Roosendaal, was een drietal marechaussees in kielen gekleed de groep genaderd, om te achterhalen uit hoeveel man de groep precies bestond. De exacte aantallen konden niet geraden worden, maar toch besloot de Marechaussee een paar dagen later te paard door de stad te rijden – ondersteund door een aantal kurassiers – wat kennelijk de nodige afschrikking leek te hebben.¹⁵³ Met kielen gekleed een stad binnenlopen, was een wijze van incognito-optreden die als onderdeel van de normale patrouillediensten kon worden beschouwd, maar de Marechaussee organiseerde ook zeker grotere incognito-operaties. Op 7 juni 1831 had de Marechaussee namelijk in Bergeijk een spion geplaatst die verschillende militaire en politieke zaken van de Belgen moest monitoren. Onder zijn schuilnaam ‘den ouden man’, stuurde hij zijn bevindingen naar ‘de groote baas’.¹⁵⁴ Hij slaagde erin cruciale informatie te vinden – hij had een spraakzame man

¹⁴⁹ NL-HaNA, 2.13.44, inv. nr. 144.

¹⁵⁰ BHIC, 111, inv. nr. 79 (18 december 1830).

¹⁵¹ Ibidem (15 november 1830).

¹⁵² BHIC, 111, inv. nr. 137 (29 november 1830).

¹⁵³ Een kurassier was een zwaarbewapende cavalerie-eenheid. BHIC, 111, inv. nr. 137 (20 november 1830); BHIC, 111, inv. nr. 137 (24 november 1830).

¹⁵⁴ NL-HaNA, Inventaris van het archief van de opperbevelhebber van de Citadel van Antwerpen, baron Chassé: geheim archief, 1831-1833, 2.13.04.05, inv. nr. 7, Tien nota's van De Bruyn; BHIC, 111, inv. nr. 311 (7 juni 1831); BHIC 111, inv. nr. 311 (10 juni 1831).

onder invloed van drank gebracht – en hij zag zelfs een kans om over de grens in contact te komen met een majoor van het Belgische leger. Zijn reden in zijn schuilverhaal was dat hij zijn neef in dienst bij het Belgische leger wilde bezoeken. Aan ‘de groote baas’ vroeg hij dan ook een toezending van geld, zodat hij door kon gaan met zijn operatie over de grens.¹⁵⁵ Zo werd er zichtbaar en onzichtbaar door de Marechaussee informatie gewonnen, en werd erop gehandeld.

Deelconclusie III

Van de jaren 1830-1839 kan zonder meer gezegd worden dat de Koninklijke Marechaussee zijn taken anders verrichte dan voor het uitbreken van de Opstand; ze moest wel, want de Opstand had een aantal tekorten van het korps aangetoond. Om het tekort aan manschappen op te lossen werd de Compagnie van Noord-Brabant uitgebreid, met de verspreiding van meerdere brigades over de provincie als gevolg. Meer manschappen en haar bereden karakter maakten eigenlijk dat het korps automatisch de grensbewaking erbij ging doen en daarmee ook actieve identiteitscontrole, zoals de Koninklijke Marechaussee vandaag de dag nog doet.

Verder, als reactie op toenemend geweld tegen autoriteit en de dreiging van een Belgische invasie, militariseerde het korps. Toenemend geweld had gevraagd om harder, daadkrachtiger optreden, te danken aan de militaire discipline. Daarnaast ging de Marechaussee weer eer doen aan haar naam als ‘politiekorps met een militair karakter’; een nieuw veldeskadron werd opgericht die specifiek bedoeld was de militaire taken van het korps te verrichten: militaire politie, escorte en bewaking. Hoewel de afzonderlijke organisatie van de Compagnie en het Veldeskadron leidde tot efficiëntieproblemen, werden deze wel geneutraliseerd door het efficiënt omgaan met informatie: alles wat er te vinden was, was interessant, en deze keer werd er iets mee gedaan. Zodoende had de Marechaussee van haar drie tekortkomingen – zichtbaar door de Opstand – geleerd.

¹⁵⁵ BHIC, 111, inv. nr. 311 (10 juni 1831); BHIC 111, inv. nr. 311 (15 juni 1831).

Hoofdstuk V

Conclusie:

Als het erop aan komt

Afbeelding uit: H. Roozenbeek, J. van Woensel, F. Bethlehem, *Een krachtig instrument. De Koninklijke Marechaussee 1814-2014* (Amsterdam 2014).

'Sans peur et sans reproche.'

Soldat.¹⁵⁶

Het ontwikkelen van de Koninklijke Marechaussee in de Brabantse provincies, als gevolg van de Belgische Opstand, was zonder meer een interessante situatie geweest. Niet alleen omdat ze er uit noodzaak taken bij kreeg die zij ook vandaag de dag nog uitvoert, maar vooral omdat deze ontwikkelingen het resultaat waren van een duidelijke interactie tussen 'volk' en 'staat'; sterker nog, de veranderingen binnen het korps werden zelfs *gestuurd* door het volk. Een duidelijk verschil dus, als dit vergeleken wordt met hoe het gendarmeriemodel in de achttiende eeuw was geprofessionaliseerd én gemoderniseerd in Frankrijk.

Het hervormen van de politiediensten in Frankrijk, was namelijk een sterke *top-down*-aangelegenheid. Politie – en dus gendarmerie – veranderde omdat de staat dat wilde, om zodoende de grip op haar onderdanen te versterken. Het oprichten van de Koninklijke Marechaussee in Nederland – naar model van de Franse Gendarmerie – verliep wat dat betreft niet anders: er kwam een politiekorps dat de orde moest handhaven, omdat de *staat* dat noodzakelijk achtte, wegens de (blijvende) sociale onrust. Het volk echter, gaf verder geen specifieke invulling aan deze ontwikkeling/oprichting. Dit veranderde in de loop van de negentiende eeuw, wat duidelijk naar voren komt tijdens de Belgische Opstand.

De Opstand liet namelijk zien dat er een bepaalde interactie was tussen volk en politie (staat), wat gevolgen heeft gehad voor een specifieke invulling van de ontwikkelingen van de Koninklijke Marechaussee, ná het uitbreken van de Opstand. De revolte in Brussel en het later verliezen van België aan de opstandelingen, had namelijk laten merken dat het korps op een aantal fronten tekortkwam. Op de eerste plaats zag zij het geweld tegen autoriteit toenemen, waar zij – ten tweede – weinig tegen kon doen door een gebrek aan manschappen maar ook slagkracht. Allicht had daar iets aan gedaan kunnen worden als het korps had gehandeld op de ingewonnen informatie over bijvoorbeeld opruiende bewegingen, maar – en dat is het derde punt – actie daarop bleef uit. Als het korps dan uiteindelijk verminderd is tot louter de Compagnie van Noord-Brabant, wordt zij ook op een specifieke wijze gereorganiseerd, om die tekortkomingen – gebleken uit de Opstand – te verbeteren. Met andere woorden: het volk (*bottom-up*) had de staat (*top-down*) gestuurd in welke veranderingen binnen het korps nodig waren: opschaling, militarisering en informatiegestuurd optreden.

Deze interactie tussen *bottom-up* en *top-down* die dus leidde tot de ontwikkeling van de

¹⁵⁶ Ambert, *Soldat*, 269.

Nederlandse gendarmerie, is een interessante toevoeging aan het historische debat. Op de eerste plaats voegt dit onderzoek naar de Koninklijke Marechaussee toe aan het gebrek aan onderzoek naar gendarmeriekorpsen in het algemeen, maar biedt het daarnaast ook een kritische analyse van deze politiekorpsen; een zaak waar Clive Emsley eerder ook al voor pleitte. Dit onderzoek geeft namelijk geen inzicht in een van de successen van het korps, maar juist het tegendeel: het korps had gefaald in het bewaren van de orde en had dat met een vermindering van 90 procent – gezien één van de tien compagnieën overbleef – moeten bekopen. Wel mag gezegd worden dat in het falen van het korps enige schoonheid school, gezien zij haar tekortkomingen wel relatief goed op wist te lossen via de reorganisatie van 1830.

Op de tweede plaats is dit onderzoek ook een interessante toevoeging aan het debat van de complexe relatie tussen samenleving en politie als geheel – in navolging van Michael Broers – en voortbouwend daarop de verandering van politiekorpsen als gevolg van maatschappelijke crisis – waar Vincent Denis, Vincent Milliot en Chiara Lucrezio Monticelli voor pleitten. Er is namelijk een stap terug genomen, door de Belgische Opstand niet te zien als een (‘nationalistische’) opstand, maar als dat wat het in feite voor de Nederlandse regering ook is geweest: een crisis. Waar het onderzoek van Denis, Milliot en Monticelli echter gefocust op politieontwikkeling binnen de steden als gevolg van een dergelijke crisis, breidt dit onderzoek ook verder uit naar het platteland; de Koninklijke Marechaussee was namelijk in beide – als niet meer prominent in het laatste – actief.

Om die relatie tussen staat en samenleving te onderzoeken is er gepoogd gebruik te maken van zowel bronnen die het *top-down*- als het *bottom-up*-perspectief weergaven; deze zijn vervolgens dan ook aan elkaar gerelateerd en aan het al bestaande onderzoek, over met name de Franse Gendarmerie. Het gebruiken van de twee perspectieven was nodig in de poging om het gehele verhaal en de redenen achter de ontwikkeling van het korps – beïnvloed door het volk – weer te geven. De acties van het volk die bleken uit de kranten van Delpher, werden eerst in verband gebracht met al bestaande kennis over de redenen achter de Opstand, om te snappen welke acties daadwerkelijk verbonden waren aan de Opstand. Door die acties terug te vinden in het optreden én de reorganisatie van het korps kon dan direct begrepen worden hoe de staat beïnvloed werd door invloeden van onderop.

Hoewel het gebruik van *top-down*-bronmateriaal niet tekortkwam in de vorm van officiële staatsdocumenten – zowel over de ontwikkelingen van het korps als gevolg van de Opstand, als over haar oprichting – liet het gebruik van *bottom-up*-documenten nog wat te wensen over. Het gebruik van kranten in dit onderzoek heeft de mogelijkheid geboden om een ‘completer’ verhaal te vormen, maar compleet is het nog niet. Kranten, gepubliceerd in dezelfde

Conclusie

periode, leveren namelijk in grote lijnen hetzelfde verhaal als het gaat over dezelfde gebeurtenis: alleen in de details zaten er verschillen. Interessant zou dan ook zijn om in de toekomst een groter bronnencorpus te nemen wat meer de invloeden van onderop aan kan tonen. Mogelijkheid daarvoor zou al zijn om meerdere kranten te verzamelen, die niet alleen uit de 'Hollandse' streken komen, maar ook uit de 'Belgische'. Niet alleen zouden er meerdere details duidelijk worden, maar ook een andere politieke kleur. De kranten van dit onderzoek waren afkomstig uit Noord-Nederland, en het is denkbaar dat kranten uit Zuid-Nederland weer een ander perspectief geven. Als toevoeging hieraan, zou het dan ook interessant zijn om gebruik te maken van (veiligheids)rapporten van de Waalse brigades van de Marechaussee, waarvan verwacht kan worden dat deze meer direct te maken hadden met opstandige bewegingen. Het gebruik maken van berichtgeving en rapporten van mensen die respectievelijk in het hart van de Opstand leefden en opereerden, zou een interessante toevoeging zijn aan het onderzoek naar de relatie tussen politieontwikkeling en maatschappelijke crisis.

Bijlagen

Bijlage A

Hieronder de *Wet tot beteugeling van hoon en laster*. De wet hieronder was het voorbeeld zoals werd voorgeschreven aan het Ministerie van Justitie; eerst in het Frans, kort daarna in het Nederlands. De wet telde zoals hieronder oorspronkelijk zeven artikelen, maar uiteindelijk werden dat er zes; het eerste artikel werd eigenlijk al gedekt door de grondwet, zo werd bepaald.

Nous Guillaume, par la grâce de Dieu, Roi des Pays-Bas, Prince d'Orange-Nassau, Grand-Duc de Luxembourg, etc. etc. etc.	Wij Willem, bij de gratie Gods, Koning der Nederlanden, Prins van Oranje-Nassau, Groot Hertog van Luxemburg, enz. enz. enz.
---	---

Ayant pris en considération l'insuffisance des dispositions de la Loi du 16 Mai 1829, Journal Officiel N° 34. A ces causes, le Conseil d'État entendu, et de commun accord avec les Etats Généraux avons Statué et Statuons	Alsoo wij in aanmerking hebben genomen de ongenoegzaamheid der bepalingen van de Wet van de 16 Mei 1829 Staatsblad N° 34. Zoo is het, dat wij den Raad van State gehoord, en met gemeen overleg der Staten Generaal hebben goedgevonden en verstaan, bij deze
---	---

Article 1

Quiconque méchamment et publiquement, de quelque manière ou par quelque moyen que ce soit, aura attaqué la dignité royale, l'autorité et les droits du Roi ou de la maison royale, ou aura, de la même manière, injurié, outragé ou calomnié la personne du Roi, sera puni d'emprisonnement de 2 à 5 ans.

Article 2

L'injure, l'outrage et la calomnie envers l'un

Artikel 1

Al wie opzettelijk en openbaar, op welke wijze ook, of door welk middel, de waardigheid, het gezag of de regten van den Koning en van het Koninklijk huis zal hebben aangerand of de persoon van den Koning op gelijke wijze zal hebben gesmaad, gehoond en gelasterd, zal gestraft worden met een gevangenis van twee tot vijf jaren.

Artikel 2

Gelijke smaad, hoon en laster van eenig lid

des membres de la famille royale, seront, dans le même cas, punis d'un emprisonnement d'un an à trois ans.

Article 3

Quiconque aura méchamment et hors le cas de la demande en défense en justice, attaqué la force obligatoire des lois, ou excité à leur désobéissance, ou aura, de quelque manière que ce soit, compromis la tranquillité publique, soit en favorisant la discorde, en fomentant le désordre et la méfiance, soit en outrageant le Gouvernement, son autorité ou ses actes, sera puni d'un emprisonnement d'un à trois ans.

Article 4

En cas de récidive, les peines portées par la présente loi pourront être augmentées de la moitié des maximums. Elles pourront être de même à l'égard des peines portées aux art. 1, 2 de la loi du 16 mai 1839, dans le cas de réunion des chefs y mentionnés.

Article 5

Les prévenus des délits mentionnés aux art. 1, 2, 3 de la présente loi ne pourront être mis en jugement sans une instruction à un réquis préalable.

van het Koninklijk huis zal gestraft worden met een gevangenis van een tot drie jaren

Artikel 3

Al wie boosaardiglijk en openbaar, op welke wijze ook, of door welk middel, buiten het geval van regtsvordering of verdediging voor de regtbanken of alle andere gestelde magten, de verbindende kracht der wetten aangerand, tot ongehoorzaamheid aan dezelve aangespoord, of onrust en oneenigheid tusschen de Burgers gestookt zal hebben, zal met een gevangenis van zes maanden tot drie jaar gestraf worden

Artikel 4

Ingeval van herhaald misdrijf zullen de straffen, bij deze wet vastgesteld, met de helft van het maximum kunnen worden verwaard. Het zelfde zal kunnen plaats hebben ten aanzien der straffen bij art. 1 & 2 der wet van 16 mei 1829 vastgesteld, in geval van herhaling der misdrijven bij die artikelen vermeld.

Artikel 5

De beklaagden ter zake van de misdrijven, bij art. 1. 2.& 3. Der tegenwoordige wet vermeld, zullen niet in regte kunnen worde betrokken zonder dat er eene voorlopige instructie en verwijzing hebben plaats gehad.

Article 6

L'art. 3. de la loi du 16 Mai 1829 n'est pas applicable aux délits d'injure, d'outrage ou de calomnie envers le Roi, les membres de la famille Royale, les autorités constituées ou leurs membres ou envers des fonctionnaires; ces délits devront, dans ces cas, pouvoir poursuivis d'Office, même sans plainte de celui qui aura été outragé ou calomnié.

Artikel 6

Het 3 art. der wet van 16 mei 1829 is niet toepasselijk de misdrijven op iemand, honen en laster, aan de koning; de leden van het koninklijk huis; openbare autoriteiten, dezelve leden, of aan ambtenaren aangedaan, zulken in die gevallen deze misdrijven van officiële wegen, ook zonder klagten der gelasterden of gehoonden moeten worden.

Article 7

La poursuite des délits mentionnés dans la présente loi, ainsi que les art. 1, §3, art. 2 et art. 3 de celle du 16 mai 1829, sera prescrite par le laps de trois mois où le délit a été commise, ou du dernier acte judiciaire

Artikel 7

De regtsvervolging der misdrijven, vermeld bij deze wet, mitsgaders in art 1. §3. art. 2 en art 3. Der wet van 16 mei 1829, zal verjaard zijn van verloop in drie maanden sedert het begane misdrijf, of de laatste geregtelijke akte.

Bibliografie

Primaire bronnen: archiefmateriaal

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 78, Brieven van commandant Koninklijke Marechaussee detachement in vesting, 1831-1836.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 79, Brieven van commandanten Koninklijke Marechaussee, 1830-1840.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 125, Dagrappporten commandant detachement Koninklijke Marechaussee in vesting Bergen op Zoom, 1833.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 311, Ingekomen stukken politie en justitie, 1829-1831.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Bevelhebbers en commandanten vestingen, 1830-1840, 111, inv. nr. 137, Dagelijkse veiligheidsrapporten commandant compagnie marechaussee provincie Antwerpen, in deze periode gevestigd in Bergen op Zoom, 1830 november-december.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Gemeentebestuur Boxtel, 1811-1932, 1792, inv. nr. 1293, Stukken betreffende de kazerneringskosten van de Koninklijke Marechaussee, 1830-1839.

Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), Rechtbanken in Noord-Brabant, 1811-1838, 21, inv. nr. 476, Correspondentie met functionarissen marechaussee, 1819-1838.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van de opperbevelhebber van de Citadel van Antwerpen, baron Chassé: geheim archief, 1831-1833, 2.13.04.05, inv. nr. 7, Tien nota's van De Bruyn.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Algemeen Toezicht op het Wapen der Koninklijke Marechaussee; Inspectie der Koninklijke Marechaussee, (1815) 1841-1941 (1959), 2.13.44, inv.nr. 131, Souverein Besluit van 26 oktober 1814 no. 498 betreffende de oprichting van de Koninklijke Marechaussee. Afschrift.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Algemeen Toezicht op het Wapen der Koninklijke Marechaussee; Inspectie der Koninklijke Marechaussee, (1815) 1841-1941 (1959), 2.13.44, inv.nr. 132, Souverein Besluit van 30

januari 1815 no. 1071 tot vaststelling van het “Reglement sur la Police, la discipline et le service de la Marechaussee”, met registratie van ontvangst bij de eerste “division” op 3 februari 1815 no. 1398.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Algemeen Toezicht op het Wapen der Koninklijke Marechaussee; Inspectie der Koninklijke Marechaussee, (1815) 1841-1941 (1959), 2.13.44, inv.nr. 143, Koninklijk Besluit van 3 april 1818 no. 148 betreffende uitbreiding van de Marechaussee. Afschrift in tweevoud.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Algemeen Toezicht op het Wapen der Koninklijke Marechaussee; Inspectie der Koninklijke Marechaussee, (1815) 1841-1941 (1959), 2.13.44, inv.nr. 144, “Beknopt onderrigt (..)”, Instructie voor de brigadecommandanten der Marechaussee, z.d. Afschrift door de adjudant-onderofficier belast met de directie van de Instructie-compagnie.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie, (1800) 1813-1876 (1951), 2.09.01, inv. nr. 4927, Bepalingen tegen oproer, woelingen enz.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie, (1800) 1813-1876 (1951), 2.09.01, inv. nr. 5008, Marechaussees.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Ministerie van Justitie, (1800) 1813-1876 (1951), 2.09.01, inv. nr. 5009, Marechaussees.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van het Ministerie van Oorlog: Geheim Verbaalarchief en Gedeponeerde archieven, 1813-1844, 1905-1945, 2.13.67, inv. nr. 56, div.nrs. ‘Geheime verbalen’, minuten van geheime beschikkingen en uitgaande brieven, met de daarbij behorende ingekomen stukken.

Nationaal Archief 's-Gravenhage (NL-HaNA), Inventaris van het archief van Oorlog en van het Topografisch Bureau, (1811) 1814-1841, 2.13.68.04, inv. nr. 43, Brief van de chef van de Algemene Directie der Genie aan het Departement van Oorlog betreffende de staat van het zuidelijk frontier der Noordelijke Nederlanden. Afschrift.

Primaire bronnen: kranten (Delpher)

‘Binnenlandsche berigten’, *Nederlandsche staatscourant* (30 augustus 1830).

‘Brussel, den 25sten Augustus’, *Arnhemsche courant* (28 augustus 1830).

‘Brussel den 26 augustus’, *Rotterdamsche courant* (28 augustus 1830).

‘De belangrijke gebeurtenissen, in Brussel voorgevallen’, *Noord-Brabander* (28 augustus 1830).

- ‘Gebeurtenissen te Brussel’, *Bredasche courant* (28 augustus 1830)
- ‘Nadere berigten, in Brussel voorgevallen’, *Noord-Brabander* (28 augustus 1830).
- ‘Nederlanden’, *Dagblad van 's Gravenhage* (30 augustus 1830).
- ‘Nederlanden’, *Middelburgsche courant* (28 augustus 1830).
- ‘Nederlanden’, *Opregte Haarlemsche courant* (28 augustus 1830).
- ‘Proclamatie. (*)’, *Bredasche courant* (29 augustus 1830).

Secundaire literatuur

- Aerts, R., ‘Het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden: 175 jaar gescheiden’, *Geografie. Vaktijdschrift voor Geografen* 14:7 (2005) 6-10.
- Ambert, J., *Soldat* (1854).
- Broers, M., ‘The Napoleonic Gendarmerie. The state on the periphery made real’, *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 20:1 (2016) 1-15.
- Bruin, W. de., *De scheiding die niemand wilde: Nederland en België de vereniging en de breuk 1815-1839* (Amsterdam/Antwerpen 2023).
- Delbecke, B., ‘The political offence and the safeguarding of the nation state: constitutional ideals, French legal standards and Belgian legal practice, 1830-70’, *Comparative legal history* 1:1 (2013) 45-74.
- Denis, V., V. Milliot en C. Monticelli, ‘Introduction: urban crises, policing crises: mirror images? (c. 1700– 1900): cities in flux and changes to policing’, *Urban history* 43:2 (2016) 200-214.
- Denys, C., ‘The development of police forces in urban Europe in the eighteenth century’, *Journal of urban history* 36:3 (2010) 332-344.
- Doedens, A., ‘Breuklijnen in het Verenigd Koninkrijk: protest over grenzen (heen)’, *Algemeen-Nederlands verbond* (2016) 1-40.
- Emsley, C., *Gendarmes and the state in nineteenth-century Europe* (Oxford 1999).
- Emsley, C., ‘A typology of nineteenth-century police’, *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 3:1 (1999) 29-44.
- Fureix, E., ‘Visual history and informal politicisation in the nineteenth century: the example of political iconoclasm (France, 1814-1871)’ in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 37-54.
- Fijnaut, C., *De geschiedenis van de Nederlandse politie* (Amsterdam 2007).

- Ham, T. van, M. Rovers, J. Roede en T. Ellerman, 'De Koninklijke Marechaussee: van oudsher ordehandhaver' in: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, J. Leijtens en M. van der Woude red. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 147-166.
- Hoek, W. van den, *De geschiedenis van het Wapen der Koninklijke Marechaussee* (Apeldoorn 1963).
- Hoeven, H. van der, *Een fuselier in de Belgische Opstand: aantekeningen van Johannes van Oostendorp over de jaren 1830-1832* (Den Haag 1980).
- Janssens, J., *De Helden van 1830: feiten en mythes* (Antwerpen 2005).
- Jung, T., 'Plebiscites on the streets: the politics of public acclamation in early nineteenth-century Europe' in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 15-36.
- Kennedy, J., *Een beknopte geschiedenis van Nederland* (Amsterdam 2020).
- Koch, J., *Koning Willem I, 1772-1843* (2013).
- Lignereux, A., 'La force morale de la gendarmerie. Autorité et identité professionnelle dans la France du premier XIXe siècle', *Le mouvement social* 224:3 (2008) 35-46.
- Marteel, S., *Palgrave studies in political history-The intellectual origins of the Belgian Revolution: political thought and disunity in the Kingdom of the Netherlands, 1815-1830* (2018).
- Maqua, F., 'Guillaume de Roisin: een Belg organiseert en commandeert de Koninklijke Marechaussee', *Bijdrage tot de geschiedenis van de Belgische Rijkswacht* 34 (1968) 20-30.
- Østby, G., 'Inequality and political violence: a review of the literature', *International area studies review* 16:2 (2013) 206-231.
- Özbek, N., 'Policing the countryside: gendarmes of the late 19th-century Ottoman empire (1876-1908)', *International journal Middle East studies* 40 (2008) 47-67.
- Peeters, B., 'De fiscale achtergrond van de Belgische Opstand/Revolutie in 1830', *Algemeen fiscaal tijdschrift* (2019) 15-39.
- Rapport, M., 'Belgium under French occupation: between collaboration and resistance, July 1794 to October 1795', *French history* 16:1 (2002) 53-82.
- Roozenbeek, H., J. van Woensel, F. Bethlehem, *Een krachtig instrument. De Koninklijke Marechaussee 1814-2014* (Amsterdam 2014).
- Reith, C., *The blind eye of history* (London 1952).
- Smeets, J. en H. Hovens, 'Adaptie en continuïteit: schoksgewijze ontwikkeling van de

- Marechaussee gedurende twee eeuwen' in: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, J. Leijtens en M. van der Woude red. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 21-50.
- Smeets, J., *Nederlandse gendarmes: twee eeuwen Koninklijke Marechaussee in portretten en sleutelmomenten*, (Amsterdam 2018).
- Soen, V., *Geschiedenis is een werkwoord* (Leuven 2016).
- Storch, R., 'The plague of blue locusts: police reform and popular resistance in Northern England, 1840–1857', *International review of social history* 20:1 (1975) 61-90.
- Storch, R., 'The policeman as domestic missionary: urban discipline and popular culture in Northern England, 1850–1880', *Journal of social history* 9:4 (1976) 481-509.
- Vernet, J., 'Militias and volunteer forces: popular mobilisation in times of revolution (1820-1843)' in: D. Cerezales en O. Luján red., *Popular agency and politicization in nineteenth-century Europe: beyond the vote* (Cham 2022) 125-150.
- Weger, M. en G van der Windt, 'Sturing door de staat: Over de relatie van de Koninklijke Marechaussee met haar gezagsdragers' in: M. den Boer, E. Muller, I. van Kemenade, J. Leijtens en M. van der Woude red. *Marechaussee: studies over de werkwijze en organisatie van de Koninklijke Marechaussee* (Deventer 2022) 51-74.
- Welten, J., *Dansen rond de troon van Willem I: de hoven in Den Haag en Brussel 1813-1830* (Gorredijk 2023).
- Witte, E., *De constructie van België 1828-1847* (Leuven 2006).
- Witte, E., 'Het natiebegrip in het zuidelijke krantendiscours aan de vooravond van de Belgische Opstand (augustus 1829-juli 1830)', *Low countries historical review* 121:2 (2006) 222-239.
- Witte, E., 'Centrumvorming in België. De rol van Brussel tijdens de stichtingsfase van de Belgische staat (1830-1840)', *Low countries historical review* 101:4 (1986) 601-629.
- Zauberman, R., 'The French gendarmerie: crossing sociological and historical perspectives', *Crime, histoire & sociétés/Crime, history & societies* 5:2 (2001) 149-156.

Afbeeldingen

- Anoniem, *Het legerkamp te Rijen, in of na 1831*, 1831-1835, schildering, doek, 60cm x 80cm.
Uit: Documentatiemap schilderijen, Rijksmuseum, objectnummer: SK-A-4945.
- Anoniem, *Marechaussee met Belgische gevangene, 1830-1831*, 1831-1832, prent, papier,

Bibliografie

- 360mm x 260mm. Uit: 'Frederik Muller, De Nederlandsche geschiedenis in platen: bereedeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historische kaarten, 4 delen, F. Muller, Amsterdam 1863-1882, dl. III (jaren 1795 tot 1879), p. 170, nr. 6480/39', Rijksmuseum, objectnummer: FMH 6480-39.
- Baarsel, C. van, en zoon, *Nieuwe kaart van het Koninkrijk der Nederlanden en het Groot Hertogdom Luxemburg. Volgens de bepalingen van het Weener Congres, en het Parijsche Vredes Tractaat van 1815*, 1816, gravure, ingekleurd, 485mm x 580mm. Uit: 'Collectie mr. S. T. Kooi', Groninger archieven, objectnummer: NL-GnGRA_817_1930.
- Bourienne, L., *Memoirs of Napoleon Bonaparte – Complete* (New York 1891).
- Regenbogen, J., *1e Luitenant Koninklijke Marechaussee*, 1850, schildering, papier. Uit: Uniformvoorstelling, Nationaal Militair Museum, objectnummer: 00116143.
- Roozenbeek, H., J. van Woensel, F. Bethlehem, *Een krachtig instrument. De Koninklijke Marechaussee 1814-2014* (Amsterdam 2014).
- Volz, H. en J. Nilson, *Königlich Holländische schwere cavallerie*, 1840-1860, aquatint, ingekleurd, papier. Uit: Uniformvoorstelling, Nationaal Militair Museum, objectnummer: 00117261.
- Wappers, G., *Épisode des Journées de septembre 1830 sur la place de l'Hôtel de Ville de Bruxelles*, 1835, schilderij, olieverf, doek, 444cm x 660cm. Uit: Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België.

